[illegible] - [illegible] — [illegible] — సంపుటము-2 సంచిక-4

శ్రీ

చింతామణి.

ఇది మాసమున కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

రాజమహేంద్రవరము:
సంపుటము ౨.] నందనసంవత్సర ఆశ్వయుజమాసము.(Oct: 92.) [సంచిక ౪.

సుభాషితరత్నావళి.(౧౦౪-పుట శేషము.)

కృతికర్తవంశావతారాది వర్ణనము.

సీ॥ పరమేష్ఠితుల్యప్రభావుండు వాధూలుఁడను ఋషీంద్రుండొప్పు ననఘమూర్తి।
యమ్మునినాథువంశమ్మున క్షీరాంబునిధి సుధాకరుఁడు జన్మించినట్లు।
ప్రభవించి శ్రీపైడిపాటి సింగనమంత్రివంశాగ్రగణ్యుఁడై వరలునతని।
మహిమసంతానక్రమమునను జలపాలసచివుఁడొప్పె బలారిసచివసముఁడు।
గజపతిక్షితిభర్తచే గజముతోడ।
నగ్రహారములతఁడు పరిగ్రహించె।
నెలమి నేనుఁగువారన్న యింటిపేరు।
గలిగె నతనికి గజలాభగరిమవలన॥

గీ॥ ఈదృశ గజపతిదత్తసోమేశ్వరాగ్ర।
హార శాసనుఁడయి మహోదారభాగ్య।
మహిమగలిగిన జలపాలమంత్రిమణికి।
గరికిరాజు జనించె విఖ్యాతయశుఁడు॥

క॥ సరసుఁడగు గరికిమంత్రికి।
బురుహూతోపేంద్రసములు పుట్టిరితనయుల్।
గురుమూర్తియు గురురాజును।
శరణాగతభరణనిపుణ సద్బిరుదాంకుల్॥

ఉ॥ అయుతభోగవాగ్జితబలారిగురుణ్ గురురాజు దానరా।
ధేయు నజేయు వత్సవయ తిమ్మమహీశ్వర రాజ్యభార ధౌ।
రేయు నుతింపఁగాఁదగువరిష్ఠ గజాశ్వసుఖాసనాదిల।
క్ష్మీయుతు దేవతాన సరసేవన సత్కృతిధర్మకర్మఠుణ్॥

ఉ॥ సారదయారస ప్రవహీణసారథికిన్ గురురాజమంత్రికిన్।
పేరమయందు నందనుఁడు పేర్మి జనించె విలాససంపదన్।
మారుఁడు విక్రమంబునఁ గుమారుఁడు లక్ష్మణశౌరి భూరిశో।
భారవి సాహితీ విజితభారవి ధీరవిపారవిశ్రుతిన్॥
ఉ॥ దండిమనోజ్ఞ శబ్దకవితాధురి చే నుపమానవృద్ధి చే।
రెండవకాళిదాసు రసరీతితరంగితసూక్తిఁ గుండలిం।
ద్రుండననిధీరు లెంచఁగఁ గృతుల్ రచియించిన ధన్యునిన్ మహా।
పండితమాన్యు నెన్నఁదగు భాజితసూర్యుని లక్ష్మణార్యునిన్॥
సీ॥ కృతులొసఁగి వత్సవయ తిమ్మనృపతి చేతఁ।
దురగమణి భూషణాంబరాందోళికాది।
పూజగైకొని పెద్దాడపురవరాను।
శాసనుండయి లక్ష్మణశౌరి దనరె॥
క॥ అఘనుఁడు గాంచె దానఘు।
నాఘనుల సుభద్రయందు నందనులగుణ।
శ్లాఘార్హుఁ దిమ్మనార్యుని।
రాఘాటసమాఖ్యు గురువరాజ సమాఖ్యున్॥
వ॥ అందు.
శా॥ తిమ్మామాత్యుఁడు మేరుభూధరమహాధీరుండు రాజాధిరా।
ట్తిమ్మక్ష్మారమణ ప్రసాదశుభవర్ధిష్ణుండు విద్వత్సభా।
సమ్మోదావహ వాగ్విలాస విబుధాచార్యుండు దిక్కామినీ।
ధమ్మిల్లాభరణాయశోవిశద ముక్తాదాముఁడెన్నన్ జగన్॥
క॥ ధీరమతి తిమ్మనార్యుఁడు।
పేరమయనఁదగిన సతిని ప్రేమవరించెన్।
శ్రీరమణీయాకృతియగు।
శ్రీరమణీమణిని హరివరించిన కరణిన్॥
మ॥ అనఘస్వాంతుఁడు మాదిరాజనరసింహార్యుండు మల్లమ్మయున్।
జనకుండున్ జనయిత్రి గాఁగ మిహికాశైలేంద్రుఁడున్ మేనయున్।
జనకుండున్ జనయిత్రి గాఁదగు మహేశప్రేయసింబోలి తి।
మ్మనమంత్రీశ్వరు రాణియై వెలయు పేరాంబన్ నుతింపన్ దగున్॥
చ॥ అతులితకీర్తి పేరమకు నంచితపుణ్యుఁడు తిమ్మమంత్రికిన్।

సుతులము సంభవించితిమి సుస్థిరశంకరభక్తిభావనా।
చతురుఁడనంతధీమణియు సన్నుతలక్ష్మణనామధేయువి।
శ్రుతుఁడను నేను శంభువరశోభితభద్రుఁడు వీరభద్రుఁడున్॥
క॥ గౌరీపరిణయకావ్యము।
సూరీంద్రులు మెచ్చఁజెప్పి శంభుత్కవితా।
పారీణబిరుద మొందిన।
భూరియశోఘనుఁడనంత బుధవరుఁడలరున్॥
సీ॥ అయ్యనంతునకుఁ సుందరియందు సుతులఁ
గాంచె నిరుపుర సౌజన్య కలితమతుల।
ధరణినాయక పూజ్యుని గురువఘునుని।
ధీరజనహిత గుణధుర్యుఁ దిమ్మనార్యు॥
సీ॥ మాన్యుఁడగుచున గురువమంత్రికిఁ బట్టున।
వీరభద్రదేవు విపులకరుణ।
వలన నుద్భవించె వర్ధిష్ణుఁడైన వీ।
రేశ్వరుండు సుజనహితుఁడు సుతుఁడు॥
క॥ చతుర జనంబులు లక్ష్మీ।
పతియనలక్ష్మణుఁడనంగఁ బరగిన నాకున్।
సుతులైవర్ధిల్లిరి సం।
భృతవినయులు తిమ్మ శౌరి పేరయ ఘనుఁడున్॥
సీ॥ తిమ్మనార్యుండు పార్వతీదేవియందుఁ।
బార్వతీశ్వరు వరముచే భాగ్యయుతుల।
సుతులఁగాంచెఁ జిరాయురున్నతులవీర।
భద్రలక్ష్మణమంత్రుల బంధుహితుల॥
వ॥ ఏవంవిధ విభవమహనీయ మదీయవంశ సంభవులగు వారికెల్ల సకల మనో
రథఫలప్రద పారిజాతంబగు నమ్మహేశ్వరునకు—

షష్ఠ్యంతములు.

క॥ శ్రీమంతునకుఁ ద్రిలోకీ।
సామంతున కరుణచరణ జలజ రక్షోగా।
భీమంజుల నెందూర।

శ్రీమానితపదనివేశ శ్రీమంతునకున్॥

క॥ శివునకు గిరిజాధవునకు।
భవునకు నిర్దగ్ధభావభవునకు సద్వి।
భవునకు శిరోధృతనలినా।
ధ్రువునకు మునిదత్త పరమపద విభవునకున్॥

క॥ నీహార క్షీర సురతటి।
నీహారపటీర తార నిభ దేహునకున్।
మోహాధిపదాహునకని।
లాహారాంగద లసన్మహాబాహునకున్॥

క॥ స్థాణునకు దానవాంతక।
బాణున కభయప్రదాన పరిపాలితగీ।
ర్వాణునకు వేదమయ కం।
ఖాణునకు నిశాట ఘనజగత్త్రాణునకున్॥

క॥ హారునకుఁ జెద్దాదిపురీ।
శ్వరునకు నక్షత్రకుసుమసంగత చికురో।
త్కరునకు మందస్మిత సుం।
దరునకు సోమేశ్వరునకు నమదమతునకున్॥

వ॥ భక్తిసమర్పితంబుగా నారంభింపంబూనిన సుభాషితరత్నావళియను చాటు ప్రబంధంబునకుఁ బ్రారంభం బట్టిదనిన।—కొ. రా. వేం. కృష్ణరావు.

నీ తి క థ లు.

కప్పలు రాజునుకోరుకొనుట.

చెఱువులలోను గుంటలలోను విచ్చలవిడిగా తిరుగుచు సుఖముగానుండియొక

నాఁడు కప్పలన్నియు నొకచెఱువువద్దఁ జేరి యఱచుచు సభచేసి తమకు రాజు కావలెనని యింద్రుని ప్రార్థించెను. ఇంద్రుఁడు వాని ప్రార్థనవిని పైనుండి యొకదుంగను చెఱువునడుమ గుభిల్లున నీటిలోఁ బడవేసి, అదియే మీరాజని చెప్పెను. అంతయెత్తునుండి పడినప్పుడు పయికి లేచిన నీరుచూచి తమరాజెంతబలవంతుఁడోయని భయపడి, కప్పలు మొట్టమొదట సమీపమునకుఁ బోవుటకే జడియుచు భయభక్తులు కలిగియుండెను. కాని యటుతరువాత తమరాజు కదలమెదలక యొకచోటనే యుండుటచూచి కొంత భయముతీఱి కప్పలు మెల్లమెల్లఁగా సాహసించి దానిసమీపమునకుఁ బోసాగెను. అప్పుడును తమరాజు కదలమెదలకుండుటచూచి యందొకటి దానిని పరమసాధువుగా భావించి తాఁకిచూచెను; మఱియొకకప్ప దానిని తాఁకినను భయములేదనుకొని మీఁదికి దుమికెను. అటుతరువాత నొకటొకటే కప్పలన్నియు దానిమీఁద నెక్కి నిర్భయముగా నాటలాడసాగెను. ఈప్రకారముగాఁ గొన్నిదినములు జరగిన తరువాత తమకింద్రుఁడు మంచిరాజు నియ్యనందున కతృప్తికలవయి, కప్పలు మరలసభచేరి తొంటికంటె ద్విగుణముగా నఱచుచు తమకు దుంగరాజు పనికిరాదనియు చలుకుఁదనముగల రాజును బ్రసాదింపవలయుననియు తమరొద లాకాశమంటునట్లు మరల నింద్రుని ప్రార్థించెను. అప్పుడింద్రునకు తఱచుగా తనకు తొందర కలుగఁజేయుచున్నందునకయి వానిమీఁద కోపమువచ్చి, వానికి రాజుగా నొకకొంగరాజును బంపెను. అబకేంద్రుఁడు తనకు రాజ్యము రాఁగానే యపరిమితసంతోషముతో వచ్చి ప్రజలమీఁదఁబడి కావలసినన్ని కప్పలను యథేచ్ఛముగా ప్రతిదినమును భక్షింపసాగెను. ఇట్లు తమమొఱ్ఱనాలింపక దొరకినవాని నన్నిటిని పట్టి భక్షించుచుండఁగా నానాటికి పలచనయి తమరాజున కగుపడకుండ మూలమూలల దాగుచు, ఇంకను గొన్నాళ్ళిరాజేయున్న పక్షమునఁ దమకు ప్రళయము సంభవించునని భయపడి, కప్పలన్నియు రహస్యముగా నొకచోటఁ జేరి క్రూరుఁడయిన యీరాజును దీసివేసి వేఱొకరాజు ననుగ్రహింపవలయుననియు, లేనియెడల వెనుకటిరాజునే మరల ప్రసాదింపవలయుననియు, బహువిధముల నింద్రునిఁ బ్రార్థించెను. అప్పుడింద్రుఁడు వానిప్రార్థనల నంగీకరింపక మీరుకోరి తెచ్చుకొన్న రాజును తొలఁగింపఁగూడదనియు స్వయంకృతాపరాధ ఫలముననుభవింపవలసినదనియు చెప్పి పంపివేసెను:

సీ॥ క్షితితలంబునఁ దమమంచిస్థితినిగూర్చి
తృప్తిఁబొంద కత్యాశవహించియెపుడుఁ
జాలవ్యర్థప్రయత్నముల్ సలుపువారు
పెక్కుకష్టంబులను దెచ్చిపెట్టికొంద్రు.

అమితత్వము.

గీ॥ మృత్యుదేవత యాత్మీయభృత్యులందు
నొక్కరికి మంత్రిపదమియ్య నూహచేసి
కొలువులో సింహపీఠికఁ గూరుచుండి
తనదు పరివారమును జీరి యనియెనిట్లు—

గీ॥ "భృత్యవరులార! మీలో నహీనశక్తి
నొక్కరుని నాకుమంత్రిగా నొనరుచుకొనఁ
దలఁచియున్నాను; మీసమర్థతలఁ జెప్పి
తెలుపుకొనుఁడర్హు లెవరో మంత్రిత్వమునకు."

గీ॥ అపుడు జ్వరరాజు ముందుకునరుగుదెంచి
"దేవి! నేనెయర్హుండ మంత్రిత్వమునకు.
స్వామిభక్తిచే నీభృత్యవర్గమందు
నెవ్వరును నాకు సరిరారు పృథివిలోన."

గీ॥ "మొదలనొక్కింత యుపశాశ మొదవఁగా నె
వెంట నేపట్టుకొని పీల్చిపిప్పిచేసి
జనుల వేలకొలంది నీసన్నిధికిని
బంపుకొనుచుందు నేఁబ్రతివత్సరంబు."

గీ॥ అనిన వాతరోగుఁడు వచ్చియనియెనిట్లు—
"అమ్మ! ఆత్మసంస్తుతి యనర్హంబయైన
నన్ను నేనిప్డు చెప్పుకొనంగవలసె.
నీప్రధానత్వమున కేనె నిపుణతముఁడ."

గీ॥ "కాలు మొదలు తలవఱకుఁ గీలుకీలు
నవశముగఁ జేసి మర్త్యుల నహరహంబు
ప్రభ్వీకడ కెందఱినొ నేనుబంపుచుందు
సర్వదేశంబులందును సంచరించి."

గీ॥ ఇంతలో వచ్చి సుఖరోగుఁడిట్టులనియె—
"రాణి! మంత్రిత్వమున కేఁబ్రవీణతముఁడ.
పేరువారను వసె వృద్ధవితతికడకు
పేదగతి నొక్కయప్పుడు నేనుఁబోను."

సీ॥ "వయసులోనున్నవారినె వడిగఁజేరి
చెఱచి రక్తంబు నంగముల్ కొఱఁతఁజేసి
ప్రతిదినము లక్షలకొలంది పడుచువాండ్రఁ
దఱుముచున్నాఁడ నీసన్నిధానమునకు."
సీ॥ శ్వాసకాసాదులైనట్టి వ్యాధిరాజు
లెల్ల నొక్కరొక్కరె వేగ నేగుదెంచి
వరుసవెంబడి నాత్మప్రధానములను
విన్నపములు చేసి కొనిరి వేర్వేరఁ దాము.
సీ॥ మృత్యుదేవియు సభనిట్లు భృత్యులెల్లఁ
జేసికొన్నట్టి మనవులు చిత్తగించి
మంత్రిపద 'మమితత్వశర్మ'కు నొసంగి
యఖిల భృత్యులకిట్లని యానతిచ్చె—
సీ॥ "ఆప్తవరులార! తాపజ్వరాదులార!
జాగరూకులు మిమ్మెల్ల శత్రువులుగ
నెంచి దరికిరానీరు; రానిత్తురేని,
తఱచుగా మిమ్ము వైద్యులు తఱుముచుండ్రు."
సీ॥ "ఇంకనీ యమితత్వమే యెల్లరకును
బ్రాణమిత్రమై యుండును; బ్రజలు తెచ్చి
కొంద రమితత్వశర్మను గోరి తారె;
చేరి సుఖమిచ్చుచునె ప్రజఁ జెఱుపనితఁడు."
సీ॥ "మొదల నమితత్వుఁ డేగి తాఁ బూనకున్న,
మీకు నెవ్వరికిని బనిలేకయుండు;
మీకుఁ బనిపెట్టి మిమ్మేలుమేటిగాన
నీతనికె ప్రధానత్వ మేనియ్యవలసె."
సీ॥ పుడమిలో వ్యాధులమితత్వమూలముననె
పెక్కులెల్లవారికి సంభవించుఁగాన,
నన్నపాన సంభోగ నిద్రాదులెపుడు
ప్రజలు మితముగా ననుభవింపంగవలయు.

"OUR DUTY TO OUR FILTHY NEIGHBOURS IN SOUTHERN INDIA."

(౧౪౮ - వ పుట శేషము.)

How to provide funds— ఈపనులన్నియు జేయుటకు సొమ్ముకావలెను. చాలకాలమునుండి చెన్నపురి గవర్నమెంటువారు సొమ్ములేక యీపనులను చేయించినారుకారు. ప్రతిసంవత్సరము దీనికొరకీయబడిన సొమ్మయినను అక్కరకువచ్చు విధమున ఖర్చుపడుటలేదు. ఈకారణముచేత మనకిప్పుడుచేసిన ఖర్చుకనుపించునుగాని లాభమేమియు గనుపించదు. సానిటెరీ సర్వీసయినతరువాత నినస్పెక్టర్లను నియమించినతరువాత చేసెడి ఖర్చుకు తగినలాభము కనుపడును. ఎవ్వరెటులుచెప్పినను ముందుముందు దేశమభివృద్ధినొందును. ప్రస్తుతము మనము డబ్బంతయు నగలక్రింద వినియోగపర్చుచున్నాము. దీనిచేత సొమ్మంతయు మూలపడిపోయి యెంతమాత్రమును లాభకారిగాకున్నది. ఈసొమ్ములో గొంతభాగమైనను మ్యూనిసిపాలిటీలకు స్వల్పవడ్డికి నిచ్చినయెడల కావలసినపనులన్నియు సులభముగ జరుగును. ముందుముందు డబ్బు నగలమూలముగా నిర్వినియోగమయి పోనేరదు. ప్రజల నాగరికత హెచ్చినకొలది నిటువంటి యాచారములు నశించును. ఇరువదవ శతాబ్దమువచ్చువరకనగా నిక నిరువది సంవత్సరముల కిటువంటి యాచారములు కనుపించవు.

Lessons from nature herself—లోకములో వృద్ధిక్షయము లెప్పుడు నొక్కరీతిగానే జరుగును. పచ్చిక చెట్లు మొదలగువానిని జంతువులు తినును. ఈజంతువులు మాంసము భక్షించు నితరజంతువుల కాహారమగును. ఈజంతువుల పెంట కళేబరములు చెట్లకు బలముచేసి వృద్ధిచేయును. లోకములో నిత్యమును జరుగునది చూచియే మనమెరువువేసి మొక్కలను పెంచుచున్నాము. ప్రకృతికి వ్యతిరేకముగా మనమేమియు జేయగూడదు. అట్లు చేసినయెడల తప్పక చెరుపు కలుగును. కాబట్టి మనము ముఖ్యముగా పట్టణములయందు పెంటమొదలగునవి నిలువనియ్యక ఎరువుక్రింద పొలములలో నుపయోగపర్చవలె. అట్లు చేయక మనము పేడు చేసినయెడల పెంటకుళ్లనారంభించి యందులోనుండి దుర్గంధసహితమైన విషవాయువులు బయలుదేరి పలువిధములైన తెగుళ్ళుపుట్టి మనశరీరారోగ్యమునకు మిక్కిలి చెరుపును గలుగజేయును. ఇట్టివిషవాయువులవలన వమనవిరేచన జాడ్యములు మొదలగునవి వ్యాపించి, ప్రాణనాశముకూడ కలిగించును. వేయేల? మనము శుభ్రముగానుండినయెడల విశేష సౌఖ్యము గలుగును. అట్లుండనిచో రోగము, అసౌఖ్యము, అకాలమరణమును సంప్రాప్తమగును.

13 చిత్రపు - వేంకటాచలము.

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, ద్వితీయాశ్వాసము. (౧౧౬-పుట శేషము.)

క॥ అకలుష నీలిమనా క। న్యక కచమునకోడి పాటిననిన్నై తేఁటుల్।
మకరందార్థము లెఱుచుఁగ। వికచములగు పుష్పములకె వెదకుచు నేఁగున్॥ ౧౭॥

సీ॥ చంద్రబింబముననధ్వాంతసంచయమున। కభయ మొసఁగి కేశభారంబు నెపమునఁ।
దన వెనుక వేసికొన్నది తరుణి మొగము। చంద్రుఁ గైకొనమి కిదియసాక్షిగాదె॥

క॥ కాంత తరఘాల సంక్షిప్త। కంతు విజయ శేఖపట్టికావిన్యస్తా।
ద్యంత శ్రీకారములన। నెంతయు నాయింతికను బొమలింపెసలారున్॥ ౧౮॥

చ॥ తిలకము సంహితోర్ధ్వముఖ తీక్ష్ణశరాగ్రముగాఁగ నాసికా।
చలవిలసత్త్రికోష్ఠ సుమసాయకముష్టి గృహీతమధ్య శా।
ర్ఙ్గలతయునై బొమల్ దనరఁగా నిరుఁగొమ్ముల బ్రేలుపెల్ల జ।
ల్లులగతి నవ్వుడాలు వాదలున్ మదిరాక్షి మెఱుంగుఁ జెక్కులన్॥ ౧౯॥

ఉ॥ అంబుధిపోటీ నాసిక నిజాన్వయ శత్రుభృఁ జంపకప్రసూ।
నంబుఁ గరంబు గెల్చుట ననంబునఁ బెట్టి తదీయపార్శ్వ యు।
గ్మంబున నిత్యసేవకతఁ గ్రాలెడు నిడుణతారకాఖ్యరో।
లంబక దంపతుల్ మెఱుగ భావలి నెంతయు సంభ్రమింపుచున్॥ ౨౦॥

ఉ॥ బింబఫలోష్ఠి కన్నులను జేడిసమీ లిరుదిక్కులన్ సమా।
నంబుగఁ బన్నుచున్న ప్రసిగినాము సరోయుగ శోభలిట్టు న।
ట్టుంబిరుపికు సేయఁగఁగ దున్ దమినొందుకుఁ గాక కెంటిమ।
ధ్యంబునఁ దావెడిం బరువులారయఁ జాపలమట్టు దేకదా॥ ౨౧॥

సీ॥ కలయనాపాద మస్తకాంగములయందు। మించి పటలీలఁ దరళతో దంచితమగు।
యువతిలావణ్యమును గన్నగవయు నతను। దంటమీల చెక్కియమునఁ దనరుఁ జూడ॥

ఉ॥ ఎప్పుడు భక్తిభావమున నింపలరన్ ద్విజరాజు పాదముల్।
దప్పక సేవ చేయు సుకృతంబునఁ గాంచెఁ జకోరయుగ్మమీ।
యొప్పుననొప్పఁ గన్నులవి యోలిని గ్రోలిన తేటవెన్నెలల్।
చిప్పిలినట్లు మించుసతి తేనగవుల్ చెలినిగ్గుఁ జూపులున్॥ ౨౩॥

ఉ॥ పావరమాధురీ స్పృహపసంబిక మో శుకమో తదీయ జి।
హ్వావిలసత్స్వరస్ఫూర్తి నుపాసన చేయుచు నగ్రభూమి నిం।
పావహిలంగి నేర్చి యుపహారము గా నిడినట్టి పల్లవం।
బో విమలంపు బింబఫలమో యన నా తెఱవ యొప్పె నింతికిన్॥ ౨౪॥

క॥ మగువయధరంబు పగడము। జిగురును బింబమును బంధుజీవకముసుగ।
ట్టిగ గెల్చి కన్నసత్కీ। ర్తి గరిమ్నా సాగ్రమణి మరీచి వెలుంగున్॥ ౨౫॥

సీ॥ మృదుల పవనాహతినొకింత గదలియాడు।
పల్లవము మాటుననుదోఁచు మొల్లమొగ్గ।
చాలుగతిఁ బల్కుబడి మోవిచాటునఁ గనఁ।
బడుచు నింతిపల్వరుస కన్న్యాప్రింతి వలుచు॥ ౭౬॥

క॥ చెలువపలుకమృతరసములు। గులుకుటకు పీఠులకేకాదు కోమలదంతా।
వళిరుచిరయును శీకరపుం। జెలినిగ్గునఁ గన్నులకును జెల్లనుచూడక॥ ౭౭॥

సీ॥ కనకకర్ణికాధారాళ కాంతులడికి। భావహులరీకలు చిరుమసంపంగిదండ।
చిరుఁగడల వ్రేలవ్రైచిన కరణిఁబరగఁ। గంబువిజయమును వహరించుఁ గాంతగళము॥

క॥ ఖరకరకరభిన్నము లై। కరమొలసి వకొంచు నవరసమలంబులతోఁ।
బురడింపదగును గొజ్జఁగ। విరితేపుల బంతిగమబు వెలఁదికరంబుల్॥ ౭౯॥

సీ॥ జిలుఁగుఁబయ్యెదయును వలలోవనాళెవ్వ।గుబ్బచనుఁగవయును కోకయుగళి।
యెగయుఁబెనఁగురీతి నెసఁగుఁ గ్రేవఁజల। త్పలీ చెలుఁగుఁ దరఁగలదొర॥ ౮౦॥

సీ॥ చారుతర నాభియనెడు గంభీరసరసిఁ। గడఁగి క్రీడించు మరుశృంగారరసపుఁ।
జిమ్మనపుఁగ్రోవి ధారనాఁజెన్నుమీఱుఁ। బడఁతినూగారు కన్నులపండువగుచు॥

చ॥ తనుతర రోమవల్లరికిఁ దా నిరువంకలఁ గల్గుతీరు నా।
ననయము సూక్ష్మసూక్ష్మముగ నజ్జలజాననకౌనుమించి లోఁ।
చనముల కింపొనర్పఁ గడుసన్నపుఁ గారుమెఱుంగుదీఁగ చ।
క్కని నిడుబీటువాటి కనఁగాఁబడు నట్లతిచిత్రదృశ్యమై॥ ౮౨॥

క॥ చనుఁగవ వ్రేఁగునఁగిటుగిటు। మను నెన్నడుమేమియగునో యని రోమాళికంకణ।
గనకపుఁ గట్టిడినాఁడో। వనజాసనుఁ డనఁగ వనిత వళులింపెసఁగున్॥ ౮౩॥

సీ॥ నెన్నడిమి చేతిమింట నన్నెలఁతబొడ్డు।పొన్నవిరి నిక్కముగఁజూడ చిన్నఁబోదు।
రభ్రికుసుమసౌరభ సాధనార్థహేతు।వాశ్రయాసిద్ధమనిరెడి యయ్యలెల్ల॥ ౮౪॥

చ॥ సుకవులు క్రిందుమీఁదరసిచూడక యూడని యూహకొన్న హో।
టక కదళీవిలాస మకటా విపరీతముగాక సాటిదే।
యకలుష రామణీయక సమంచితకోమల తన్వియూరు ల।
క్ష్మికి సరిగావటెంత తలక్రిందయినన్ గరిరాజహస్తముల్॥ ౮౫॥

సీ॥ రమణిజంఘలు శాలిగర్భములుహీర। దీప్తి జలపూర్తినొప్పనందియులుమళ్ళ।
వానిలోపలఁ జలువకై వచ్చియున్న। కచ్ఛపంబులఁ బోలిమీఁగాళ్ళుదనరు॥ ౮౬॥

క॥ కెందామరలఁ జిగుళ్ళను। సౌందర్యశ్రీలఁ దమకు సరిగావని యా।
యిందుముఖి పాదములు నగుఁ। గుందళదుజ్జ్వలనఖాంశుకైతవయుక్తిన్॥ ౮౭॥

శా॥ శృంగగ్రాహికఁ జెప్పవేతె తెరువుల్ సిద్ధింపమిం జేసి చి
త్రాంగశ్రీనిధి నవ్యధూమణిని పూర్వారుంధతి న్యాయమా।
ర్గాంగీకారమునన్ వచించితిని జంద్రాదిత్యోపమ లాస్యచనా।
భంగుల్గాని యథస్సహస్రగుణ సౌభాగ్యంబులాయుంగముల్॥ ౫౮॥

ఉ॥ వెన్నెల తేటఁ గ్గు నరవిందపుఁ జేను మృదుత్వముం బదా।
ర్వన్నియ జాతివాపసిఁడి రంగు మెఱుంగుల ధావళ్యమున్।
గన్నియరూపుగాఁ గరువుగట్టి మనోజుఁడు పోఁతఁబోయఁబో।
యున్నెఱ నేర్పుతో ననుట లోకులపల్కుది చాలదేమియున్॥ ౫౯॥

ఉ॥ ఎమ్మెయిఁ బ్రజ్ఞమీఱ వదియించెదనన్న వచింపలేన య।
క్కొమ్మ వెదంగులోన నాక కోటితమాంశము నైన నంతమా।
త్రమ్ము మనుక్తి శక్తి యనరాదతివాఙ్మహిమాఢ్య నేను మా।
యమ్మ సరస్వతీసతి తనంతటి దానిఁగ నన్నుదిద్దుటన్॥ ౬౦॥

వ॥ అని తాను బ్రహ్మదేవుని రథవాహనంబైన సారంగధరుండను హంసవంశావతంస
కుమారుండగుటయుఁ దవిమసంబంధ వశంబున నంబుజాసను రాణివాసంబునందు
వాణి వింపఁ బెరుగుటయుఁ దదనుగ్రహంబునం దనకు నఖిలవిద్యలుం గరతలా
మలకంబు గుటయుం జెప్పి మన్మథుంబు శబ్దసంస్కార పూతంబును బుద్ధి నద్దైవియ
నాకు శుచిముఖియను పేరిడెనని యిట్లనియె॥ ౬౧॥

చ॥ నలినజు రాణివాస మొకనాఁడు ననుం దన చేతి ప్రోది రా।
చిలుకను వాడుకుం గవిత చెప్పఁగఁ దా నియమించి యుండ నా।
పలుకులఁ గొంత చాసిగని భావమునం గడు మెచ్చుచు న్నభాం।
తరమున వాడు తెక్కు నలిచక్కఁగ మువ్వుచు గారవించుచున్॥ ౬౨॥

చ॥ ప్రబలము తైన కౌతుకకృపారస వత్సలతాదరంబులన్।
శబలితచిత్తయై యపుడు నా శుచిమాతృశరోక్తి కామధే।
ను చిరుతదిచ్చి తర్లిఖిత నూపురము న్మునసైకమాంతయ।
య్యబల పదంబుఁ దాఁ గొడిగె నా చిరుదంబిది చూడు మేర్పడన్॥ ౬౩॥

క॥ అని నిజనూపురగత వర్ణనికాయముఁ ద్రిప్పి చూపి నారాయణ నం।
దన యిట్టి నాదు పలుకులకు నగమ్యము దనుజకన్యకొ మహాహింపన్॥ ౬౪॥

వ॥ అజగన్మోహనాంగిం జిత్రఫలకంబున వ్రాసితెమ్మనం జూపెదనం టేని॥ ౬౫॥

క॥ ఏయంగకము ను భావన సేయక వ్రాయంగ రాదు చేసిన నానం।
దాయత్తత మదిచొక్కుఁ బరాయత్తపు బుద్ధిఁ జెలువ నలవియె వ్రాయన్॥ ౬౬

వ॥ అదియునుంగాక॥ ౯౭॥

క॥ అత్తరుణీమణి రూపము। చిత్తరువున వ్రాయునేర్పు చెలువలు జేసెన్।
దత్తుల్య వనిత నొందెద। నల్తొలువేలుపు సృష్టి సంగాతనసృష్టిన్॥ ౯౮॥

సీ॥ అజుఁడె యొకప్రసంగమై చెప్పవింటి న। కాంతయతనిసృష్టి గాదనియును।
నాదిశక్తి శివుమహాదేవి తనదైన। చిత్రమహిమచే సృజించుటయును॥ ౯౯॥

క॥ వినుమిప్పుడది సంస్కృతిపద। వినిజెందెను మాటమాటకెంబడినొందే।
ననుభవ భవసంస్కారం। బునకుద్బోధము ప్రసంగమున నగునకదా॥ ౧౦౦॥

మ॥ దనుజేంద్రాంగన కంబికావర మహాత్త్వస్ఫూర్తి నాలోకమో।
హనజన్మించుటవింటి వెండియుఁ దదంగాలోకన శ్రీ ప్రవ।
ర్తనమూహించిన నట్లెకెంటికిఁ గదుర్ దాక్షిణ్యమదొత్కట మనం।
బున కిట్లిప్పుడు సంస్కృతంబయిన యభోజాత జాతోక్తియున్॥ ౧౦౧॥

క॥ వినుము ప్రభావతియన న। స్వనితామణి నామ వర్ధవంతమ్ముగఁ జుమీ।
దనరారుచుండు ననయం। బును యదుకులకలశ జలధి ప్రాగ్దిశశాంకా॥ ౧౦౨॥

సీ॥ ఆప్రభావతి తనకలనఁ గనవచ్చి। ప్రాణేశుఁడయినట్టి యొక్క రమ్యపురుషుఁ।
జిత్రఫలకాభిలిఖితు నాత్మేలియుఁ జూచెఁ। గరము చేడుకఁ జూచె నేఁగంటి నకు॥

క॥ ఆకన్యప్రతిమ నుద్దుబు। మూకు మనువు కలిమిఁజేసె మహాసిద్ధ తపీ।
యాకృతిపోలువంతయు భవ। దాకృతిఁ గని యటఁదిలకించ దయనకొంటిమొగిన్॥

వ॥ అనిపలికి మూకునిక్కడ మిక్కిలిం దడయుట యుచితంబుగాదు పోయివచ్చెద మనుచ నవధరించితే యనుచుఁ దోషియించలుం దాను నప్పలుగుచెలువ యుప్పర వీధి కెగసె నప్ప దివ్యరాళంబు లరాళంబులుగాక యూకాశభాగంబున గమన వేగంబునం దీఁగసాగిన బాగుమెఱయు నిజగరుత్కనకరేఖామయూఖంబు లాఖం డలారిదిక్కునకు నక్కజంపు మెలమింగొనలువారి యుద్దీపించు ప్రద్యుమ్నప్ర తాప వైభవంబునుం బోలెఁ జాల నాలోకనీయంబు లగుచుండఁ దప్పరస్పర తదీయ కీర్తిమూర్తివిశేషంబులో యన నోలఁగంబున మీఱి గగనమండలంబు గబ ళించుటకు నాక్కకడకు నాస్తికొనిపోవ బారలుచాచిన చందంబున నిష్పంద ప్ర సారితంబులైన తనూరుహంబులతోడఁ జూడ సొప్పారుచు నప్పటప్పటికి నవిరళ ధవళిమస్ఫూర్తి నుభయపార్శ్వభాగ పాండురబలాహకంబుల నహంకృతి పెక్కువ నాక్కట్టి కలహించుటకుం బిలుచుభంగి సంఘటిల్ల నల్లనల్లన పతయుగళ వి క్షేపవ్యాపారంబులచేత నుద్యోగించుచు నాక్కొక్కెడఁ బ్రక్రీడనాక్రీడనంతీన యానభేద వినోదంబులాచరించి రోదోంతరం బంతయు నంతయుంగలయమల

యుతమయమలంపుఁ దెలిదళుకుఁ జికికి యది మలయజపుఁ గలయంపి చెలువు
నలవరింప నందుఁ గుంకుమసంపు రంగవల్లికా మతల్లికల యుల్లాసంబు వెల్లిగొలుపు
గురుదంతకాంతివల్లరుల చేత నతిశయిల్లుచు నొక్కొక్కచోట నాఁ డొంటినందు
న సందర్శనీయంబులగు నభోవిభాగంబులవలన నస్థాన భానుసంభావనా సంభేద
సంభృత శబలతావిలాస భాసుర సురాపగా ప్రవాహానందేహ కందళనంబులకు
ననుగుణంబయిన పరపున నిమ్నపాంచాలు గట్టి యట్టిట్టు చెదరక పదిలపడుచును
వజ్రపురంబు దేరి తొంటియట్ల సకలజలాశయంబుల విహరించుచుండె నందు శుచి
ముఖి కన్యాంతఃపుర సరోవిహారసమయంబుల॥ ౧౦౫॥

సీ॥ జలకేళిఁదంగ నా కలకలంబులకు మిక్కిలి దప్పవాఱక నిలిచినిలిచి।
పక్షతు లొక్కరొక్కన్నప్పిఁ జల్లు జలధింపు లోఁజలఁ సోఁకిఁకఁబోక యొార్చి యొార్చి।
దోలలాటల తమి నా డోయుఁ దఱుము చేట్వఁ దూఁక కులుకక మెలఁగి మెలఁగి।
లీలావతీహస్త లీలాబ్జకేసరంబులకును బశిగొంచు మలసిమలసి।
క్రమముతోడ దనుజకన్యకాంతఃపుర। కాంతలకును బెదర కింతకంతకుఁ।
జేరికలఁ జరించు టారూఢిఁ గా నల। వాటు చేసికొనియెఁ బాటవమున॥ ౧౦౬॥

శా॥ ప్రద్యుమ్నుండును ప్రభావతీ రుచిరరూప బ్రహ్మచర్ హంస యో।
షిద్వ్యాఖ్యార్థ్య ధురీణవాగుపనిషత్ సిద్ధాంత మార్గానుసా।
రోద్యత్సంజ్ఞను బల్మఱుక్ మననసంయుక్తంబు గావించుచుక్।
హృద్యంబై యది యంతకంతకలరెక్ నిత్యోగమం జిత్తమున్॥ ౧౦౭॥

సీ॥ కనఁ దొడ్డదమున్న వారిని వీరువారని కనినఁ దదర్హవర్తనలు మఱచు।
వినఁదుఁ జెప్పినపల్కు చేమఱుఁ జెప్పక వినినఁ నేమేమంటి రనుచు నడుగుఁ।
జనఁ దెత్తులిడక మజ్జనముఖ్యవిధులకుఁ జనినఁ దబ్బిబ్బుగాఁ జలుపుఁ గ్రియలు।
కొనఁదు నానాసేవకుల సేవ లెవ్వియుఁ గొనినఁ బేడ్పాటుగాఁ బనులు పనుచు।
శుచిముఖీ వాక్యదర్పణస్ఫురితనిరుప।మానవదను జేంద్రకన్యకామణిమనోజ్ఞ।
రూపరేఖావిలాస సంరూఢమైన। యాత్మ మరలింపనేరక హరిసుతుండు॥ ౧౦౮॥

ఉ॥ ఉద్యదకేతుపతీ వనితోక్తుల వెంబడిఁ జంచరీక చం।
ద్రాస్యపమాన శోభకు సహస్రగుణంబుగ హెచ్చఁ గేశవ।
ప్రాద్యథిలాంగలక్ష్మి మదికందిన యంతయుసుక్ నయించి యా।
హృద్యతరాంగి మూర్తి సొబగెల్ల నొకింత గఁజూచు నాత్మలోక్॥ ౧౦౯॥

చ॥ మనిగొని సంత మేదయును మానకతం దమపమానకోటి యొ।
ప్పిద నఖిలంబునిట్లు గమఁ జెక్కుకుదుంగులుగాఁ దలంచి త।

త్రిదశవయవత్వ సుస్థితిఁ దార్చఁగ నమ్మదిరాక్షిరూప మే।
య్యదియుదిరమే కనంబడిరొ నచ్చపుబుద్ధికి శేవగమ్యముల్ ॥ ౧౧౧॥

సీ॥ ఆరూపు మదిఁ బాం హత్తించు హత్తించి యతివ యిట్టిది గాక యనుచు మెచ్చు।
మెచ్చి కన్గొనకోర్కి హెచ్చించు హెచ్చించి యంత మేకెట్లబ్బు ననుచు వగచు।
వగచి నిట్టూర్పులు నిగుడించు నిగిడించి తదవలోకము లేని బ్రదుకు రోయు।
రోసి దానికుపాయ మూహించు నూహించి కలఁకఁ జేమియుఁ దోరకమికిఁ గుందుఁ।
గుంది తలపోఁతలకు మదిఁ గొల్లవిడుచు। విడిచి దరిదాపు లేమిఁ జెన్నైతలము మునుఁగు॥
మునిఁగి రెవ్వరు పిలిచినఁ గినియుమిగుల। హరిసుతుండు ప్రభావతీవిరహవశత॥

శా॥ ధీమంతుండు పటుప్రతాపనయ సైత్రి నిత్య నప్రింభవ।
త్సామంతుండు సుకీర్తిమాత్రిక మణిప్రసగుప్ఫితాశావధూ।
సీమంతుండు విపక్షమంత్రి ముఖరాజీవప్రభోచ్చాటనా।
హేమంతుండు నిజస్తవానుకలనా హ్రీమంతుఁ డత్యంతముౝ॥ ౧౧౨॥

క॥ అబ్జాంబావరుఁ డఖిల బ్రహ్మాంఢవ గమ్యకీర్తికుఁడు నవినీప।
త్రాచ్ఛిందుసమ ప్రకృతి। స్వబ్భధమయాత్మ తత్త్వకోవిదుఁడు మహిౝ॥ ౧౧౩॥

తరల॥ కుముదబంధునిభుండు పింగళి గోకమంత్రి యశస్కరా।
సముదనల్పనఘుండు వైదికశాస్త్రసింధు నిరంతర।
ప్రమథనాథుభుండు సంతతభక్తియుక్తి సమర్చిత।
ప్రమథలోకవిభుండు విత్తరంకుశ ప్రతిభుండిలౝ॥ ౧౧౪॥

గద్యము॥ ఇది నిఖిల సూరిలోకాంగీకారతరంగిత కవిత్వవైభవ పింగళి యమరనార్య తనూభవ సౌజన్యజేయ సూరయనామధేయ ప్రణీతంబయిన ప్రభావతీప్రద్యుమ్నంబను మహాప్రబంధంబునందు ద్వితీయాశ్వాసము॥

ప్ర భా వ తీ ప్ర ద్యు మ్న ము.

తృ తీ యా శ్వా స ము.

క॥ శ్రీమద్భృత్యైకసేవ। స్థేమావిశ్రాంతవిహిత శివతత్త్వకథా।
మీమాంసుఁడు పింగళి యమ। రామాత్య వతంసుఁ డపరహంసుఁడు దీప్తిన్॥ ౧॥

వ॥ హరికుమారుం డొక్కనాఁ డేకాంతవర్తియు హస్తవిన్యస్త గండస్థలుండు నగు
చు నిట్లని తలపోయుచుండె నంత॥ ౨॥

చ॥ కలుగునొకో కనుంగవకుఁ గాంతఁ గనుంగొను భాగ్య మెక్కడన్।
గలిగెడుఁ దత్పురంబుచొరఁ గల్గియు దొడ్డటఁ దోఁచి చూడఁగాఁ।
గలిగిన సవ్విలాసవతిఁ గౌఁగిటఁ జేర్పక యెట్లు పెట్లు నా।
తలఁపు బడిం దదాత్మయును దారొక నెట్లది సంఘటిల్లెడున్॥ ౩॥

చ॥ శుచిముఖిమాట యొంక డకసీ చూడఁగ నెంతయు నాసపాటగా।
ర్చుచు మదిఁ ద్రిప్పుచున్నయది చూడ్కికి నన్నె పోలువానిగా।
రుచిరతరాంగి చిత్తరువు రూపొకటన్ రచించి జూపెఁ జెప్పెఁ దా।
న్వచనముచొప్పు నేమినియతంబు సమాకృతు లెందుఁ గల్గనే॥ ౪॥

చ॥ ఇది పదిలంబుగా నడుగ నేనపు డక్కట కొర్కిదాచి వ।
ట్టి దొరతనంపు సీటు ప్రకటించితిఁ బాపపు లజ్జ నన్నెనో।
రది మెన నాదరంబు తెలియఁ గైయది హా సికెఁ దోఁచె నేమొ ని।
ల్వద మఱి యించుకైన గరువల్పవిగాని కథల్వదింతురే॥ ౫॥

ఉ॥ ఏనొక యించుకంత మనసిచ్చి వమాటలు పల్కకుండఁగాఁ।
గాని మరాళి యద్దనుజకన్యకకై నను నార్తిచూచి యే।
మైన సనంగఁ బూనెనని యాత్మకుఁ దోఁచుచు నున్నదిప్డు కా।
దేని ప్రసంగముం దిగిచి యేల నుతించుఁ దదీయరూపమున్॥ ౬॥

మ॥ అటు గాకద్భుత రామణీయక గుణాఢ్యంబైన సద్వస్తువున్।
బటువాచారసికుల్ ప్రసంగముయినన్ బారంబుముట్టన్ రసో।
త్కటతం జెప్పక మానఁజాల రను పక్షం బొందు భావించినన్।
ఘటిలుల్లున్నవనితాంగ వర్ణనకు నిక్కం బన్యథాసిద్ధియున్॥ ౭॥

చ॥ హరియును వాసవుండుఁ దమనంపిన కార్యము హంసె తానరై।
ధరణికిడిగ్గి చెప్పి మదుదగ్ర మనస్స్థితిఁ గాంచుచున్న నా।

సురరిపుఁ జంప నన్ననువు సుద్దులు పుట్టఁగఁబోలు నెల్లెడన్।
సరసిజనేత్రు దక్షిణభుజంబవు నీవని పల్కి నందునన్ గిరా॥
ఉ॥ అన్నియు నేకవాక్యముగ నారయ నాసలు పెంచు పత్త్రమే।
యున్నది కొంతవింత యిది యోజన సేయఁగ నాదురూపె యౌ।
కన్నియ చేతి చిత్రఫలకంబున నున్నది యెవ్వరట్టిచో।
నన్ను నెఱింగి వ్రాయ ననినన్ శివ వ్రాయుట వింటిఁ జెప్పదన్॥ ౯॥
సీ॥ శివ నన్ను వ్రాసి యిచ్చిన పత్త్రమునను లేఖననిమిత్తము వేఱె కలుగునొక్కొ।
కలుగ దంతఃపుర కన్యకిట్టిది భర్తృపరతఁదక్క ఘటిల్లుట రుదుగాన।
నది యట్లయైనను దదభీష్టయువ పరీక్షా చిత్రఫలకస్థుఁ జాలునొక్కొ।
జాలిదీశ్వరి యిచ్చె సత్కృపనని బాల పేర్కొఁ జూచుటఁ జెప్పవింటిఁగాన।
నిట్టిగతిఁ జెల్వమునకు పెద్ద పెట్టునొక్కొ।
పెట్టదది పాపుజంచిన బిడ్డగాన।
బొంకగుచు నంతకిదియ త్రోపుపడునొక్కొ।
పడదజుఁడు చెప్పెనని వినఁబడియెఁగాన॥ ౧౦॥
చ॥ మును తనసృష్టి కామి నలుమోముల వేలుపు చెప్పవింటినే।
ననుచు మరాళి పల్కె నవ్వదక్కటు రయే నదుగంగలేన దే।
మనినసుఁ దిట్టుకొందు నజుఁ దట్టి ప్రసంగపువేళ నవ్వరా।
నననిబంధుం డితండతఁడనన్ వినఁబడ్డది రేమిగగ్గినో॥ ౧౧॥
ఉ॥ వారిరి నవ్వెలానవతి వార్తలపట్టున నెన్ని యెన్ని ప్ర।
శ్నావసరంబులైన నాకయర్థము నేనదుఁగంగ శేమి ని।
చ్చావిముఖుండితండని ప్రసంగమువచ్చిన నూరకుండు నే।
మో వరటాలలామ యిఁక ముద్దియసన్నిధి నేమిసేయుదున్॥ ౧౨॥
ఉ॥ పోవునొకో సరోజముఖిపొందకు నింకొకమాటు హంసి దా।
నావలనం దదిష్టవచనం బొక టేన్ గొనిపోవఁ గానమిన్।
బోవుట నిష్ఫలంబనుచుఁ బోకయె మానుదునా కాకపోవునో।
దైవతకార్యభాగమును దద్వశమైనది కొంతగల్గినన్॥ ౧౩॥
క॥ తనరణి కనకచరయోగతి। నరిగిన నాస గలదది మహామతి నాయం।
తరగతిఁ గనఁ దేవినదే। ధర నప్రతిషిద్ధ మనుమతంబౌ వతి యునన్॥ ౧౪॥
క॥ ఏపనియు లేక యుండిన। నాపదఁముకఁ జూడఁజనక హంసెనిలువనై।
ట్లోపెడనుచానిఁ జూచినఁ। జూపఱకును వశమె తిరుగఁజూడక యుండన్॥ ౧౫॥

[ప్రశేషము.] పింగళి-సూరన్న.

ఆంధ్రకవులచరిత్రము, మధ్యకవులు. (౧౨౪-పుట శేషము.)

వీరుగాక తక్కినకవులు కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమునందుఁగాని యాతని కాలమునందుఁగాని యున్నట్లు తోఁచదు. రామరాజభూషణాదులు కృష్ణరాయల యాస్థానమునం దున్న ట్లనేకకథలు కానఁబడుచున్నవికాని యితర నిదర్శనములు లేక యవి విశ్వసింపఁదగినవికావు. ఆయాకవుల కాలమునుగూర్చియు వారివారి విషయమయి చెప్పఁబడు కథలనుగూర్చియు నాయాకవుల చరిత్రములయందు వ్రాయఁబడును. ఆముక్తమాల్యదయందును మనుచరిత్రమునందును గల యేకరీతిపద్యములను గూర్చి సహితమిచ్చట విస్తరించి వ్రాయుట యనావశ్యకము. అయినను దృష్టాంతము చూపుటకయి యొక్క పద్యమును మాత్ర మిం దుదాహరించుచున్నాను:—

సీ॥ నీలమేఘముడాలు డీలుసేయఁగఁజాలు మెలుఁగుఁజామనచాయ మేనితోడ।
నరవిందములకచ్చు లడఁగించుజిగిహెచ్చు నాయతంబగు కన్నుదోయితోడఁ।
బలుఁగురాయనిచట్టుపలవన్నెనారవట్టు హొంబట్టుజిలుఁగుకెంబట్టుతోడ।
నుదయార్కబింబంబు నొఱపువిడంబంబు దొరలంగనాడు కౌస్తుభముతోడ।
జయజయధ్వనిమాళి నంజలులుచేర్చు। శర్వశతధృతి శతమన్యు శమనశరధి।
పాలకైలబిలాది దేవాళితోడ। నెదుటఁబ్రత్యక్షమయ్యె లక్ష్మీశ్వరుండు॥—మను
చరిత్ర. ఆ. ౬.

మనుచరిత్రముయొక్క యాఱవయాశ్వాసమునందు స్వారోచిషమనువు విష్ణుని గూర్చి తపస్సు చేయఁగా నతఁడు ప్రత్యక్షమయినట్లు చెప్పఁబడిన పయిపద్యమునే దీర్ఘపాదముల నేమియుమార్పక యెత్తుగీతమును మాత్ర మీక్రిందిరీతిగా మార్చి యాముక్తమాల్యద ప్రథమాశ్వాసమునందుఁ గృష్ణదేవరాయఁడు తనకు శ్రీకాకుళాంధ్రదేవుఁడు ప్రత్యక్షమయినట్లు చెప్పినఘట్టమునందు వేసికొనియున్నాఁడు—

సీ॥ నీలమేఘముడాలు.........................కౌస్తుభముతోడఁ।
గీ॥ దమ్మికేలుండఁ జెఱకేలదండయిచ్చు।
లేము లుడిపెడు లేఁజూపు లేమతోడఁ।
దోల్క దయుఁదెల్పు చిఱునవ్వుసోఁడఁ గలఁద।
దంధ్ర జలజాక్షుఁ డిట్లని యానతిచ్చె॥—ఆముక్తమాల్యద. ఆ. ౧.

కృష్ణరాయలనుగూర్చి బహుకవులు చాటుపద్యము లనేకములుకూర్చియున్నారు గాని గ్రంథవిస్తారభీతిచేత వానినన్నిటి నిందువ్రాయక రెండుమూడు పద్యములను మాత్రము చూపుచున్నాను—

౧.—శా॥ శ్రీలీలాత్మజ కృష్ణరాయ సమరోర్వి న్నీదు వైరివ్రజా।
పాలు ర్వ్రేఁగి హయాధిరూఢులగుచుం బాఱంగ వనీశాఖి శా।

ఖాలగ్నాయత కేశపాశులయి తూగఁగ నేకిసల్గొట్టి యు।
య్యాలలో జొంపములంచుఁ జూపుదురు ఖిల్లాంభోజ పత్రేక్షణల్॥

౨.—చ॥ పెనిమిటిచేయు ప్రత్యుజనపీడనవృత్తియుఁ దంత్రి భంగమున్।
దనయు ననంగభావమును దమ్మునికార్శ్యముఁ జూచి రోసి స।
జ్జనపరిరక్షు శౌర్యనిధిఁ జారుశరీరుఁ గళాప్రపూర్ణు న।
వ్వనకి ధికన్యచేరె జితవైరిని రాయుని గృష్ణరాయనిన్॥

౩.—చ॥ కాయమువంగి తాముదిసెఁ గన్నులునుం బొరగప్పెఁ గాలు పే।
దాయెనటంచు రోసి నరసాధిపనందన కృష్ణరాయ యీ।
భూయువతీలలామ నినుఁబొందిన నాదిభుజంగభర్తకున్।
జాయని చింతచేతఁ దలప్రాణము తోఁకకు రాకయుండునే?॥

ఈ కడపటి పద్యముయొక్క కర్తృత్వమును తెనాలి రామకృష్ణున కారోపింతురు. రాజమాత్రమే కాక కృష్ణరాయని కొమార్తెలును సంగీతసాహిత్యములయందు నిపుణు రాండ్రనియు, రామరాజు భార్యయైన మోహనాంగి యనునామె "మారీచిపరిణయ" మను నైదాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధము రచియించెననియు, ఒకరు వ్రాసియు న్నారుగాని మాకాగ్రంథము లభింపకపోవుటచేత నిదియిట్లని నిశ్చయింపఁజాల కున్నాము. కృష్ణరాయని యల్లుఁడయిన రామరాజు భార్యపేరు మోహనాంగి యైన ట్టును గానఁబడదు. అయినను మోహనాంగియను పేరు తిరుమలాంబకు నామాంతర మయి యుండవచ్చును.

మంత్రియైన తిమ్మరుసుయొక్క బుద్ధిబలముచేతను మంత్రశక్తిచేతను కృష్ణదేవ రాయని కధికవిఖ్యాతి కలిగెనని చెప్పుదురు. ఈ మంత్రిశిఖామణి క్షత్రియుఁడయిన ట్లును, ఇంటిపేరు సాళువవా రయినట్లును, అనేక శిలాతామ్ర శాసనములవలనను కృష్ణరాజ విజయమువలనను దెలియవచ్చుచున్నది. అయినను కృష్ణామండలములోని కొండకావూరి దేవాలయములోని యొక శిలాదానశాసనములో మాత్ర మాతని పేరు సాళువ తిమ్మరుసయ్యంగారని వ్రాయఁబడి యున్నది. అయ్యంగారని యుండు టనుబట్టి కొందఱాతఁడు బ్రాహ్మణుఁడని భ్రమపడినను, "సాళువ" యనెడియింటి పేరును బట్టియు నితర నిదర్శనములనుబట్టియు నతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు కాఁడనియు "అయ్యంగా" రని గౌరవార్థముగా నుపయోగింపఁబడె ననియు నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఈ సాళువ తిమ్మరాజు కృష్ణరాయనితండ్రియైన నృసింహరాజుతమ్ముఁడని కొందఱు చెప్పుదురు. ఈసంగతి యథార్థమయినను కాకపోయినను, అతఁడు నృసింహరాయనియొద్ద మంత్రిగానుండెను. ఈర్ష్యచేత నృసింహరాయుని పట్టపుహిషి.

సవతిసోదరుఁడైన కృష్ణదేవరాయని జంపింప యత్నించినప్పు డాతనిని తనయొద్ద నుంచుకొని కాపాడిన దీనాధీన తిమ్మరుసే. ఈహేతువును బట్టియే కృష్ణదేవరాయలు తిమ్మరుసు నప్పాజియని పిలుచుచుండుటయు, అప్పాజీయనెడుపేరే పుస్తకములయందు సహితము వాడఁబడుచుండుటయు సుప్రసిద్ధము. ఈమంత్రిశిరోమణి ౧౫౧౫వ సంవత్సరమునందు రాజు కొండపీటిమీఁదికి దండెత్తినప్పుడు తాను సేనాధిపతిగా నుండి సేనలనునడిపి కొండపీటిదుర్గమును జయించెను. ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయల కంటె మూఁడుసంవత్సరములు ముందుగా ననఁగా హూణశకము ౧౫౨౭వ సంవత్సరమునందు మృతినొందెను. తిమ్మరుసు బ్రాహ్మణుఁడనియు చిన్నతనములో మిక్కిలి దీనవాఁడయి విద్యలేక తిరుగుచుండెననియు చెప్పెడు కథయొకటి కొంతకాలము నుండి పరంపరగా వచ్చుచున్నది. ఆకథయొక్క సత్యమెట్టిదయినను వినువారికి వినోదకరముగా నుండుననియెంచి యిందు సంగ్రహముగా వ్రాయుచున్నాను.—

"తిమ్మరుసు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈతఁడు బాల్యమునందే తల్లిదండ్రులను పోఁగొట్టుకొని నిరాధారుఁడై చదువును సంధ్యయు లేక తిరుపతిసమీపమున పసులఁగాచి బ్రతుకుచు, పిమ్మట గుత్తికిఁబోయి యచ్చటఁ బుల్లెలుకట్టి కొంతకాలము జీవించి, తరువాత చంద్రగిరిలోఁ గొంతకాలము మాధుకరవృత్తిచే దినములుపుచ్చి, అనంతరము పెనుగొండలో సత్రములో నుద్యోగము సంపాదించి తద్దుర్గాధీశ్వరుని తాంబూలపుకత్తులు మోచి తదనుగ్రహమువలనఁ గ్రమక్రమముగా వృద్ధిఁబొంది గొప్పయుద్యోగములు సంపాదించి, కడపట తనబుద్ధిబలమువలన మంత్రిపదమును బొందెను. ఇతఁడు చిన్నతనములో తిరుపతి సమీపమునఁ బసులనుగాచుచు బడలి యొకనాటిమధ్యాహ్నసమయమున నొకచెట్టునీడను విశ్రమించెను. అంతటసూర్యుఁడు పశ్చిమమున వ్రాలుటచే సూర్యకిరణములాతనిమీఁదఁ బడినను మెలఁకువరాక యతఁడు మైమఱచి గాఢనిద్రను బొందుచుండుట చూచి యొక కృష్ణసర్పము చేరవచ్చి తన ఫణమువిచ్చి యాచిన్నవాని ముఖమున కెండసోఁకకుండ గొడుగువలె నడ్డముపెట్టెను. ఈయద్భుతచర్య నప్పుడు దారిపట్టి పోవుచున్న భట్టుమూర్తియను భట్రాజు చూచి యీతఁడు శీఘ్రకాలములోనె మహైశ్వర్యవంతుఁడు కాఁగలఁడని తెలిసికొని, సమీపమునకుఁబోఁగా సర్ప మాతనినివిడిచి పాఱిపోయెను. ఆభట్రాజు తరువాత నాచిన్నవాఁడు మేల్కొనునంతకును వేచియుండి లేచినతరువాత 'అయ్యా! నీకచిరకాలములోనే గొప్పయైశ్వర్యము పట్టును. అప్పుడు నన్ను మఱవకుము' అని చెప్పి సెలవు గైకొని స్వగ్రామమునకుఁ బోయెను. అటుపిమ్మట తిమ్మరుసు పయిని జెప్పినరీతిని క్రమక్రమముగా వృద్ధిఁబొంది విద్యాబుద్ధులు సంపాదించి కొంతకాలము

నకు మంత్రిపదము నొందెను. అప్పుడు భట్టుమూర్తి తిమ్మరుసు దర్శనార్థము పోయి యతఁడు తగినంత యాదరము చూపి గౌరవింపక యుపేక్షించుట చూచి,

శా॥ గుత్తిం బుల్లెలుకుట్టి, చంద్రగిరిలోఁ గూడెత్తి, కొన్గాంపలో।
హత్తిన్సత్రమునందు వేఁడి బలుకుర్గాధీశు తాంబూలపుం।
టత్తుల్నోసి పదస్థులై ఘనులక దీవించ.........

అనువఱకుఁ బద్యము చెప్పువఱకు భయపడి తిమ్మరుసు తనకుఁ గృష్ణదేవరాయలు పట్టాభిషేక మహోత్సవ సమయమునం దిచ్చిన పచ్చల పతకమును భట్టుమూర్తి మెడను వేసెను. అదియందుకొని యాభట్టు తక్కిన పద్యభాగము నీరీతిని బూరించెను—

......దీవించెదన్।
మత్తారాతి యయాతినాగమసుత స్మంత్రీశ్వరుం దిమ్మనన్॥

అని చదివి యప్పుడే యీక్రిందిపద్యమును గూడఁ జెప్పెను—

క॥ అయ్యా వనిపించుకొంటివి। నెయ్యంబునఁ గృష్ణరాయ నృపపుంగవుచే।
నయ్యా నీసరియేరీ। తియ్యని విలుకాఁడవయ్య తిమ్మరుసయ్యా॥

ఇట్లు గారుత్మతహారమును భట్టున కిచ్చుటచే నాప్రధానమంత్రుఁడు "భట్టుమూర్తికిఁ దిక్కారెట్టింపఁ బచ్చలహార మర్పించెఁ దిమ్మరుసుకూళి"యని ప్రసిద్ధిఁగాంచెను."

ఈతనికి భట్టుమూర్తికిఁ గల కాలవ్యత్యాసమును బట్టిచూడఁ బయికథ విశ్వాసార్హమయినది కాదు. కృష్ణదేవరాయనికిఁ బుత్రసంతానము లేనట్టే యనేకస్థలములయందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. అచ్యుతదేవరాయలే కృష్ణదేవరాయని పుత్రుఁడని యొకచోటను, సదాశివదేవరాయలు కృష్ణదేవరాయని పుత్రుఁడని యొకచోటను, చెప్పఁబడెనుగాని వానిసత్యమునుగూర్చి యింకను విచారింపవలసియున్నది. కృష్ణదేవరాయని మరణకాలమునం దాతని కిద్దఱు కొమార్తెలుండిరి. వారికప్పటికి వివాహము కాలేదు. తరువాత తిరుమలదేవి కొమార్తను రామరాజును, చిన్నాదేవికొమార్తెను దదనుజుఁడైన తిరుమలదేవరాయఁడును పరిణయమైరి. ఇట్లు కర్ణాటరాజ్యమును మహోచ్ఛదశయందుంచి కృష్ణదేవరాయలు శుక్లసంవత్సర వైశాఖమాసము మొదలుకొని విక్రుతిసంవత్సరమువఱకును ఇరువదియొక్క సంవత్సరములు రాజ్యము చేసి హూణశకము ౧౫౩౦వ సంవత్సరమునందుఁ గీర్తిశేషుఁడయ్యెను. అచ్యుతదేవరాయలాసంవత్సరమున రాజ్యమునకువచ్చి, పండ్రెండు సంవత్సరములు పరిపాలనము చేసి, తిరుణవల్లి మొదలయిన దేశములను జయించి పరలోకగతుఁడయ్యెను.

అల్లసాని పెద్దన్న.

అల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు నందవరీక నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; చొక్కనామాత్యుని పుత్రుఁడు; బళ్లారిప్రాంతములయందున్న దూపాడు పరగణాలోని దోరాల గ్రామ మీతని జన్మస్థలము; కృష్ణదేవరాయల యాస్థానకవీశ్వరులలో నెల్ల ముఖ్యుఁడు. ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయల యనంతరమునఁగూడ కొంతకాలము జీవించియుండుటచేత, ఇంచుమించుగా ౧౫౩౫వ సంవత్సరము వఱకును బ్రతికియుండెనని చెప్పవచ్చును. కృష్ణరాయలు మృతినొందిన తరువాత నీతఁడు చెప్పిన జాలిని పుట్టించెడి యీ క్రింది పద్య మీతఁడు రాయలయనంతరమున జీవించియున్నట్టు తెలుపుచున్నది:—

సీ॥ ఎదురైనచోఁ దన మదకరీంద్రము డిగ్గి కేలూఁత యొసఁగి యెక్కించుకొనియె।
మనుచరిత్రం బందుకొనువేళఁ బురమేఁగఁ బల్లకి తన కేలఁ బట్టి యెత్తె।
బిరుదైన కవిగండపెండేరమున కీవె తగుదని తానె పాదమునఁ దొడిగెఁ।
గోకటగ్రామా ద్యనేకాగ్రహారము లడిగిన సీమలయందు నిచ్చె।
నాంధ్రకవితాపితామహ యల్లసాని। పెద్దన కవీంద్ర యని నన్నుఁ బిలుచునట్టి।
కృష్ణరాయలతో దివి కేగలేక। బ్రతికియుండితి జీవచ్ఛవంబ నగుచు॥

అంతేకాక కృష్ణదేవరాయలు లోకాంతరగతుఁడు కాఁగానే కటకమునుండి గజపతి దండెత్తివచ్చినట్టును, అల్లసాని పెద్దన యీ క్రింది పద్యమును వ్రాసి పంపఁగా నతఁడు సిగ్గుపడి మరలిపోయినట్టును జెప్పుచున్నారు.—

సీ॥ రాయరావుతుగండ రాచయేనుఁగువచ్చి యారట్లకోటఁ గోరాడునాఁడు।
పంపెటనరపాల సార్వభౌముఁడువచ్చి సింహాద్రిజయశిలఁ జేర్చునాఁడు।
సెలగోలుసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁగంచు తప్పులఁ గరుల ఢీకొల్పునాఁడు।
ఘనతరనిర్భర గండపెండేరమిచ్చి కూఁతు రాయలకును గూర్చునాఁడు।
నోడశెలుంగవా చచ్చితో యుర్విలేవా। చేరఁజాలక తలచెడి జీర్ణమైతో।
కన్నడంబెట్లు చొచ్చెదు గజపతీంద్ర। తెలివి నిలుకుక్క చొచ్చిన తెఱఁగుతోఁప॥

ఈకవి రాజునొద్ద మిక్కిలి గౌరవము పొందినవాఁడయి, రాజు చెప్పుమన్నప్పుడుగాక తన యిష్టమువచ్చినప్పుడు మాత్రమె కవిత్వము చెప్ప స్వాతంత్ర్యము గలవాఁడనియు, రాజొకనాఁడు కృతిచెప్పుమని వేఁడఁగా నతఁడు చెప్పక యీ క్రింది పద్యమును జెప్పెననియు వాడుక గలదు—

చ॥ నిరుపహతిస్థలంబు రమణీప్రియదూతిక తెచ్చియిచ్చు క।
ప్పురవిడె మాత్మకింపయిన భోజన ముయ్యెలమంచ మొప్పు త।

ప్పరయ రసజ్ఞులారా తెలియంగల లేఖక పాఠకోత్తముల్।
దూరకేఁగ నయారక కృతుల్ బఠియింపుచుటన్న శక్యమే?॥

ఈకవియే కవిత్వ ముండవలసిన రీతిఁ గూర్చి యీక్రింది పద్యమును గూర్చెనని చెప్పుదురు—

చ॥ ఘనతర ఘూర్జరీ కుచయుగంబియ గూఢము గాక ద్రావిడీ।
స్తనగతిఁ జేట గాక యరచాటగు నాంధ్రవధూటి చొక్కపుం।
జనుఁగవఁబోల గూఢతయుఁ జాటుతనంబును లేక యుండఁ జె।
ప్పినయది పో కవిత్వ మనిపించు నగించుటగాక యుండినన్॥

పెద్దనార్యుఁడు సంస్కృతాంధ్రములయం దసమాన సాహిత్యముగలవాఁడు. ఇతఁ డొకనాఁడు కృష్ణదేవరాయల యాస్థానములో సకలకవీశ్వరులు నుండఁగా రాజు కోరికమీఁద నుభయభాషా పాండిత్యము వెల్లడియగునట్లుగా నొక యుత్పలమాలిక నాశుకవిత్వముగాఁ జెప్పి సభవారినందఱిని మెప్పించి కాలికి బిరుదంబు వేసికొన్న వాఁడు. రాజు కవిగండపెండేరమును బసిఁడిపళ్ళెరమున నునిచి, సంస్కృతాంధ్రములందు సమానముగా కవిత్వము చెప్పఁగలవారు దీనిని ధరింపనర్హులని పలికినప్పుడు పెద్దనార్యుఁడు లేచి యీక్రింది యుత్పలమాలికను జదువఁగా రాజు మెచ్చి తానే యా కవిగండపెండేరమును కవి పాదమునఁ దొడిగెనట—

ఉ॥ పూఁత మెఱుంగులుం బసరుపూప బెడంగులుఁ జూపునట్టి వా।
కైతలు జగ్గునిగ్గ నెనగావలెఁ గమ్మనఁ గమ్మనవ్వలెన్।
రాతిరియున్ బవల్ మఱపురాని హొయల్ చెలియారజంపు ని।
ద్దాతరి తీపులంబలెను దారసిలన్వలె లోఁదలంచినన్।
బాతిగఁ బైకొనన్వలెను బైదలి కుత్తుకలోని పల్లటీ।
కూతలనవ్వలెన్ సొగసుకోర్కు రావ నాలకించినన్।
జేతికొలందిఁ గౌఁగిటను జేర్చినఁగన్నియ చిన్నిపొన్ని మే।
లాతల చన్నుదోయివలె ముచ్చటగావలెఁ బట్టిచూచినన్।
దాతొడనున్న మిన్నులమిటారపు ముద్దులగుమ్మ కమ్మవా।
వాతెఱ తొంటిపండువలె వాచవిగావలెఁ బంటనూదినన్।
గాతలఁ దమ్మిచూలిదొరకైవసపు జవరాలి సిబ్బెపు।
న్నైతెఱిచబ్బురంపు జిగినిబ్బరపుబ్బగు గబ్బిగుబ్బ పొం।
బూతలనున్న కాయసరిపోఁడిమి కిన్నెరమెట్లబంతి సం।
గాతపు సన్నబంతి బయకారపుఁ గన్నడగౌళపంతు కా।

సాతత తానతానల పసం దివుటాడెడు గోటమీటు జల్।
ప్రోతలునుం జలెక్ హరువు మొల్లముగావలె నచ్చెరెన్ని లీ।
రీతిగ సంస్కృతంబు పచరించిన పట్టున భారతీవధూ।
టీ తపనీయ గర్భనికటీ భవదానన పర్వసాహితీ।
ధాటిక నాటకప్రకర భారతభారత సమ్మతప్రభా।
శీత నగాత్మజా గిరిశశేఖర శీతమయూఖ రేఖికా।
పాతసుధాప్రపూర బహుభంగ ఘుమంఘుమ ఘుంఘుమార్భటీ।
జాతకతాళయుక్త లయసంగతి చంచువిపంచికామృదం।
గాతత థేహిత త్తహిత హోధిత దంధణు ధాణుధింధిమి।
వ్రాత నయానుపద వారిక హూదృహ హారికింకిణీ।
నూతన ఘల్ఘులాచరణ నూపురఝూళ ఝళీమరంద స।
ఘూతవియద్ధునీచక చకద్వికచోత్పల సారసంగ్రహో।
యాతకుమారగంధవహ హారిసుగంధ విలాసయుక్తమై।
చేతము చల్లఁజేయవలె జల్లునఁ జల్లవలె న్మనోహర।
ద్యోతక గోస్తనీఫల మధుద్రవ గోఘృత పాయసప్రసా।
రాతి రసప్రసార రుచిరప్రతిమంబుగ సారెసారెకున్॥

పెద్దనార్యుఁడు హరికథాసారము, స్వారోచిషమనుచరిత్రము మొదలయిన పెక్కుగ్రంథములను రచియించెను. వానిలోనెల్ల మనుచరిత్రము మిక్కిలి ప్రసిద్ధమయి దేశమెల్లెడల వ్యాపించియున్నది. ఈయనకుఁ బూర్వమునందున్న కవు లెవ్వరును స్వకల్పనమును విశేషముగాఁ జేర్చి ప్రబంధములను రచియించి యుండలేదు; వారు పురాణేతిహాసాదులను మాత్రము తెనిఁగించిరి. ఈతఁడే మార్కండేయపురాణమునుండి స్వారోచిష మనుసంభవకథను గైకొని పెంచి స్వకపోలకల్పనలతో మొట్టమొదట మనుచరిత్రమును ప్రబంధరూపమున రచియించిన కవియగుటచేత నీతని కాంధ్రకవితా పితామహుఁడన్న బిరుదనామము కలిగినది. ఈతని కాలము మొదలుకొని రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రము చేయువఱకునుగల కవులందఱును జాలవఱకుఁ దమప్రబంధములను మనుచరిత్రరీతినే చేసిరి. ఈకవి జన్మముచేత స్మార్తుఁడే యయినను, నడుమ వైష్ణవము పుచ్చుకొని వైష్ణవాగ్రేసరుఁడయి విష్ణ్వాలయములకు భూదానాదులను జేసెను. ఈవిషయమే మెకంజీ దొరవారు సంపాదించి యుంచిన రాజకీయ ప్రాగ్దేశ పుస్తక భాండాగారమునందలి వ్రాతపుస్తకముల యందుఁ దెలుపఁబడి యున్నది. అందున్న కోకటాగ్రహారమును గూర్చిన యంశము నిందుక్రింద వ్రాయుచున్నాను—

"అల్లసాని పెద్దయ్యంగారు బ్రాహ్మణుఁడు; నందవరీకుఁడు; చొక్కరాజుగారి కొమారుఁడు. కోటిక గ్రామమును శ్రీ కృష్ణదేవరాయలవారు శకపిశ్వరుని కియ్యఁగా, అతఁడు వైష్ణవము పుచ్చుకొని యీ గ్రామము శ్రీవైష్ణవుల కగ్రహారము చేసి యిచ్చెను. అప్పుడు దానికి పెట్టిన క్రొత్తపేరు శఠగోపపురము. ఈకవి శాలివాహనశకవర్షములు ౧౪౪౦ బహుధాన్యసంవత్సర వైశాఖ శుద్ధ ౧౫లు నాఁడు ఈ గ్రామమునందుండు సకలేశ్వరస్వామికి నైవేద్య దీపారాధనలకై రెండుపుట్లనేల ధారపోసియిచ్చి సదరుదేవాలయములో శిలాశాసనము చేయించినాఁడు. పయిసంవత్సరము కార్తికశుద్ధ ౧౨ నాఁడు చన్నకేశవస్వామికి నాలుగున్నరపుట్లభూమి ధారపోసి శాసనము చేయించినాఁడు.........కృష్ణదేవరాయల తర్వాత సదాశివదేవరాయల కాలములోను, రామరాయల కాలములోను, నంద్యాలరాజయిన మల్లు అనంతరాజు కాలములోను కోటికాగ్రహారము బ్రాహ్మణులకుఁ జెల్లెను."

ఈకవి కోటికాగ్రహారమునకు శఠగోపపురమని పేరుపెట్టుటయే కాక తన మనుచరిత్రములోను హరికథాసారములోనుగూడ శఠగోపయతిని దనగురువునుగా స్తుతించియున్నాఁడు—

క॥ కొలుతు న్మద్గురువిద్యా। నిలయుం గరుణాకటాక్ష నిబిడజ్యోత్స్నా।
దళితాశ్రితజనదురిత। చ్ఛలగాఢధ్వాంతసమితి శఠగోపయతిన్॥—మనుచరిత్ర.

క॥ శఠగోపయతికి ఫలతరు। శతారకోపమతికి శఠగూరు మతహృత్క।
త్సత నిరతికిఁ జతురాగమ। పఠనాయత నియతికి నజహా సంభృతికిన్॥—హరికథాసారము.

లక్షణాగ్రంథములయం దక్కడక్కడ నుదాహరింపఁబడిన పద్యములు లభించుటయే కాని హరికథాసారము పూర్ణముగా దొరకినది కాదు. హరికథాసారములోని యీ రెండుపద్యములును రంగరాట్ఛందస్సునం దుదాహరింపఁబడియున్నవి—

క॥ అంబరముపగుల నార్చి ప్రలంబాసురుఁ డాగ్రహమున పెలయఁ గదిసిన పే।
శం బలరాముఁడు చేముసలంబున వానిఁ గలఁ ద్రుంచె లావు మెఱయఁగన్॥—
హరికథాసారము.౩.౪.

క॥ తెంపరియై మదియింత చలింపక యనలోనఁ జెగిరు నెవ్వఁడతఁడునై।
లింపసభనుండు ననుఁడుఁ బాదలపడి యాచార్యతోడఁ దానట్లనియెన్—
హరికథాసారము.

[సశేషము.] కం. వీరేశలింగము.

గవు. ఆఫ్రికా ఖండమునందు సింహములు విస్తారముగా నున్నవి. ఆదేశములో నరణ్యమార్గమునఁ బోవు బాటసారులు ప్రతిదినమును చీఁకటిపడినతరువాత సింహగర్జనములను వినుదురు. హిందూదేశమునందుఁగల సింహములకును వీనికిని రూపగుణాదులయందు విస్తారభేద మేమియు లేదు. కొంతకాలముక్రిందట ఘూర్జరదేశమునుండి యింగ్లాండునకుఁ గొనిపోఁబడిన సింహమునకు జూలు పొట్టిగా నుండుట చూచి యది వేఱుజాతియని జంతుశాస్త్రజ్ఞులు కొందఱు భ్రమపడిరిగాని వారి యూహ సరియైనదికాదు. ఇప్పుడు హిందూదేశమునందు సింహము లించుమించుగా నశించిపోయినవి. ఇప్పుడు ఘూర్జరమునందును రాజపుత్రస్థానమునందును మాత్ర మరణ్యములలోఁ గొన్నిసింహము లుండియుండవచ్చును. ౧౮౬౮వ సంవత్సరమునందు ప్రయాగకు పడమటను మూడామడ దూరములోనున్న శివరాజపుర సమీపమున నొకసింహము చంపఁబడెను; మఱియొకటి ౧౮౬౬వ సంవత్సరమునందు ప్రయాగనుండి జబ్బలపురమునకు రైలుపదారి వేయుచున్నప్పుడు ప్రయాగనుండి యెనుబదవ మయిలురాయి సమీపమునఁ జంపఁబడెను. ౧౮౭౩వ సంవత్సరమునందు ఘూర్జరదేశములోని గుణపుర సమీపమునం దొకసింహము చంపఁబడెను. ౧౮౩౦వ సంవత్సర ప్రాంతములయం దహమదాబాదు పురసమీపమున సింహములు సాధారణముగాఁ గానఁబడుచుండెను.

సింహములు పగలంతయు నిద్రపోవుచుండి రాత్రులుబయలుదేరి యెరనిమిత్తము సంచారము చేయుచుండును. పులులకంటె సింహము లధికధైర్యము కలవని చెప్పుదురు; అవి యరణ్యములును కొండగుహలును ప్రతిధ్వని యిచ్చునట్లుగా వ్యాఘ్రములకంటె నధికముగా ధ్వనిచేయును. హిందూదేశమునందున్న సింహములు సాధారణముగా లేళ్ళను, దుప్పులను, అడవిపందులను, పశువులను, గుఱ్ఱములను, లొట్టియలను తిని జీవించును. ఇతర ఘాతుకమృగములకంటె సింహములు సుకరముగా మచ్చికయగును. అవి బోనులలో నిర్బంధించియుంచినప్పుడుకూడ పిల్లలను పెట్టును. అవి నూటరెనిమిది దినములు గర్భము ధరించియుండును. పుట్టినప్పుడు పిల్లలు కన్నులు తెఱచియే యుండును.

సింహము మొదలైన పిల్లిజాతి జంతువులన్నియు తామొక మనుష్యునిగాని యితరజంతువునుగాని పడఁగొట్టినప్పుడు తామావిజయముతో తృప్తినొంది, ఆమనుష్యుఁడు పాఱిపోవుటకుఁ బ్రయత్నముచేసినప్పుడు తప్ప నితరసమయములయందుఁ గొంతసేపటివఱకును మఱియేహానియుఁ జేయక యూరకుండును; జంతువు తప్పించుకొని పోఁజూచినపక్షమున, కొన్నిగాట్లుచేసి మరల దానిని భూమిమీఁద పడవై

చును. ఈజాతిజంతువులకుఁగల యీగుణమునుబట్టి యనేకమనుష్యులు శాంతతతో సహాయము వచ్చువఱకును వేచియుండిగాని మెల్లగా తమయాయుధములను పైకిఁ దీసి యాక్రూరమృగమును హతము చేసిగాని తమ ప్రాణములను కాపాడుకొనఁ గలిగినారు. ఈప్రకారముగా సింహమునుండి తప్పించుకొని బ్రతికివచ్చినవాఁడొకఁడును, హిందూదేశమునందు పులినుండి తప్పించుకొని బ్రతికివచ్చినవాఁడొకఁడును తమ్మాజంతువులు పట్టుకొన్న సమయములో నొప్పిగాని భయముగాని లేక సర్వమును జూచుచున్నను మత్తుమందు వేసికొన్నవారివలె నిశ్చేష్టులయి యున్నట్టు చెప్పినారు. ఈహేతువునుబట్టి దయామయుఁడైన యీశ్వరుఁడు మరణసమయమునం దట్టిజంతువులకు బాధలేకుండునట్లేర్పాటు చేసియున్నాఁడని చెప్పుచున్నారు.

పెద్దపులి.

అఫ్రికాఖండమునందు సింహమే మృగరాజయి సమస్తారణ్యములలోను సమస్త మృగములమీఁదను సర్వాధికారమును చెల్లించుచున్నను, ఆసియాఖండమునందుమాత్రము దాని నిరంకుశాధికారమును చెల్లనీయక యంతపరిమాణమును బలమును చురుకుఁదనమును గలిగి తానుగూడ మృగరాజ్యభాగమును బొందఁజూచు పెద్దపులియను మఱియొక జంతువు గలదు. అది ధైర్యమునందు సింహమునకించుక తీసిపోయినను బలమునందు దానిని మించునని పలువురు జంతుశాస్త్రవేత్తలు చెప్పుచున్నారు. అది శరీరసౌందర్యమునందు సింహమును మించుననుటకు లేశమయినను సంశయము లేదు. దానికి బంగారువంటి నిగనిగలాడెడు పచ్చనిదేహమున నల్లనిచారలుండును.

ఈప్రక్కను వేయఁబడియున్న పటము వలన వ్యాఘ్రముయొక్క రూపమును చాలవఱకు తెలిసికొనవచ్చును. దాని కడుపు తెల్లగానుండి నిడుపులైన చారలక్కడ నడఁగిపోవును. తోకచుట్టును నల్లని యుంగరములు మనోహరముగా నుండును. పులి సాధారణముగా నడవులలో నెత్తయిన గడ్డిలో దాగియుండును. ఆగడ్డియాకులు దాని శరీరము మీఁది చారలను బోలియుండును గనుక గడ్డిలోనున్నప్పుడు పులియున్నదని యానవాలుపట్టుటయే దుర్ఘటముగా నుండును. వ్యాఘ్ర మంత బలముగల జంతువయినను తనబలము నది బహిరంగముగా నెదుటఁ

బడి చూపక దొంగతనముగా పొదలచాటున నుండి పొంచి చప్పుడుగాకుండ ప్రాకి వచ్చి యేమఱుపాటునఁ దాను పట్టుకొనఁదలఁచిన మృగముమీఁద దుమికి చంపును. పులి మిక్కిలి కాపట్యముగల జంతువు. అది మార్గములప్రక్కను నీటిపట్లకు సమీపమున దట్టమయిన పొదలో నొరులకు కనఁబడకుండ దాఁగియుండి యామార్గమునఁ బోవఁదటస్థించిన యదృష్టహీనుఁడైయున మనుష్యునిగాని జంతువునుగాని మీఁదఁ బడువఱకును దెలియకుండునట్లుగా నొక్క దుముకులోఁ బట్టుకొనును. దాని బలమయిన సాధనము కొడవండ్లవంటి వాఁడిగోళ్ళుగల పాదము. ఆపాదముతో సుత్తిపెట్టువలె నొక్క యదఁపడఁచినపశువున వృషభమువంటి పెద్దజంతువు సహితము తలదిమ్మెక్కి పడిపోవును. అపయుని హరి పంచాయుధములట్లు నఖపంచకము వాఁడి కత్తులకంటెను క్రూరముగా చర్మమును మాంసఖండములతోఁగూడ చీల్చి రక్తనదులను ప్రవహింపఁజేయునప్పుడిఁక దానిఫలము చెప్పవలసినదేమున్నది?

పులి భుజములవద్ద మూడునాలుగడుగుల యెత్తుండును. దానిపొడుగు తల మొదలుకొని తోఁక మొదటివఱకును ఆఱేడడుగు లుండును. తోఁక మూఁడడుగు లుండును. తోఁక కలుపుకొని పండ్రెండడుగుల పొడుగుగల పులులు సహితము కొన్ని కానఁబడినవి. ఆడుపులులు మగవానికంటె నొకయడుగు చిన్నవిగానుండును. పెద్దపులులు హిందూదేశమునం దంతటను విస్తారముగాఁ గలవుగాని కడచిన యిరువది ముప్పది సంవత్సరములనుండియు ప్రతిసంవత్సరమును చంపుచుండుటచేత వాని సంఖ్య యంతకంతకు తగ్గుచున్నది. పూర్వము విస్తారముగా పులులుండెడు మధ్య పరగణాలయందును బొంబయిరాజధానిలోని కొన్ని భాగములయందును బంగాళములోని కొన్ని ప్రదేశములయందును అరణ్యములలో నిప్పుడు పులులు కనఁబడుటయే యరుదగుచున్నది. పులులు దుష్టమానవులవలె బహుభార్యాత్వము నాసింపక జీవితకాలములో నవి యొక్కయాఁడుదానితోనే తృప్తినొందియుండును. వ్యాఘ్రి యొక్కొక్కసారి రెండు మొదలుకొని నైదింటివఱకును పిల్లలనుపెట్టును. పులులు మూఁడేసి సంవత్సరముల కొక్కపర్యాయము గర్భముధరించును. అవి సాధారణముగా నొంటిగాఁగాని జంటలుగాఁగాని కానఁబడును. అయిదాఱింటికంటె నెక్కువగా నెప్పుడును గుంపుచేరి యుండవు. అవి పగలంతయు పరుండియుండి రాత్రిపడఁగానే బయలుదేరి యెరనిమిత్తమయి పెక్కుక్రోసులదూరము వఱకు సంచారముచేయును. అవి పగటిపూట కొండగుహలలోఁగాని నదులసమీపమున జమ్ముగడ్డిలోఁగాని చెట్టునీడను పొదలోఁగాని యుండును. పెద్దపులులు సింహములవలె నంతగా నఱవవు. సాధారణముగా పులులు శేళ్ళను, దుప్పులను, పందులను, కొన్ని

సమయములయందు పశువులను తిని జీవించునుగాని మనుష్యులుండు ప్రదేశముల కంతగా రావు. సింహములవలెనే పులులును చెట్లెక్క నేరవు గనుక మనుష్యులు చెట్లపై కెక్కి వానిని తప్పించుకోవచ్చును. పదునెనిమిదడుగుల యెత్తున చెట్టుమీఁద మాటొగ్గియున్న యొక వేటకానిని పులి చంపెనని చూచినవారొకరు వ్రాయుచున్నారు. అప్పుడది పదియడుగుల యెత్తుననున్న చెట్టు యొక్క యొకగుబ్బకొమ్మమీఁదికి ముందుగా దుమికి, తరువాత నక్కడనుండి పయికి మఱియొకదుముకు దుమికెనఁట! ఏనుఁగుపిల్లలమీఁద సహితము పెద్దపులులు లొంగ కానొకప్పుడు పడును. అయినను పెద్దజంతువుల మీఁదికిఁ బోయినప్పుడు వానికప్పుడప్పుడపాయము కూడ సంభవించుచుండును. అడవిపందుల మీఁదికిఁ బోయిన పెద్దపులులు కొన్నిసమయములయం దడవిపందులచేఁ జంపఁబడుటయు, కొన్నిసమయములయందు పందియు పులియు కూడ చచ్చుటయు సంభవించును. అడవిలో వేటాడుటమానివేసి కాలముగడచిన పులులు కొన్ని గ్రామసమీపమున వసించుచు, పెంపుడుపశువులను చంపుచుండును. వానికి గోమాంసము నందు రుచి యెక్కువగుటచేత నవి మేకలు గొఱ్ఱెలు మొదలయినవానిజోలికిఁ బోక యావులను గిత్తలను మందవిడిచి దూరముగా వచ్చినవాని నెత్తుకొనిపోవుచుండును. అవి కొన్నిసమయములయందు గుఱ్ఱములను లొట్టియలను గూడ చంపును. అయినను గేదెలును దున్నపోతులును తిరుగఁబడి కొన్నిసమయములయందు పులులనే పొడిచిచంపును.

పులి యేదైన జంతువును పగలు పట్టుకొన్నపక్షమున, దానిశరీరమును కొంత దూరమీడ్చుకొనిపోయి యక్కడ పడవైచి, పగలు దానిజోలికిపోక సాయంకాలమైనతరువాత దానిని భక్షించుటకయి మరలవచ్చును. వ్యాఘ్రము సాధారణముగా తానుజంపిన జంతువుయొక్క శరీరమును నీటిసమీపముననున్న యొక ప్రదేశమునకీడ్చుకొనిపోయి యక్కడ దానిని పొదలలోనో యాకులక్రిందనో దాచి, తానొక చేరువపొదలోఁ గూరుచుండి శవభక్షణమునకయి వచ్చెడు నక్కలు గ్రద్దలు మొదలయినవానిని మధ్యమధ్య తఱిమివేయుచు, ప్రొద్దుగ్రుంకువేళవచ్చి మొట్టమొదట జంతువును కడుపువద్దనుండి తినుటకారంభించి, నడుమనడుమ పోయి నీరుత్రాగి వచ్చుచు, ఎద్దువంటి పెద్దజంతువును మూఁడుదినములలో పూర్ణముగా భక్షించును. అటుతరువాత నాపులి రెండుదినములవఱకు మేతకయి ప్రయత్నింపక పడియుండును. కాఁబట్టి గ్రామముల సమీపమున పశువులను పట్టుకోమరగినపులి మైదేసి దినముల కొక్కొకపర్యాయ మొకయావునో యెద్దునో చంపుచుండును. వయసుమీఱిన వానికంటె లేతపులు లధికహానికరములయి యొకమందమీఁద పడినప్పుడొక్కసారిగనే యనేకపశువులను చంపి హానిచేయును. అరణ్యములలోనుండి లేళ్ళు మొదలయినవా

నిని పట్టుకొనుచుండెడు నట్టిగాని గ్రామసమీపములనుండి పశువులను పట్టుకొను చుండునట్టిగాని పులులు మిక్కిలి పిఱికివై మనుష్యులను జూచినప్పుడు భయపడి పాఱిపోవును. పశువులను పట్టుకొన్నప్పుడు కొన్ని స్థలములలో పసులకాపరిబాలకులే పులిని రాళ్ళువిసరికొట్టి పాఱఁదోలుచు వచ్చిరి. పిల్లలను బెట్టినప్పుడుగాని గాయపడినప్పుడుగాని పులుల భీరుత్వము పోయి యవి యప్పు డాయుధపాణుల గుంపుమీఁద సహితము పడి యవార్యశౌర్యమును చూపి యనేకులను రూపుమాపును. అయినను మనుష్యభక్షకములయిన పులులవలన మనుష్యుల కధికాపాయముగలదు. క్రొవ్వి బలిసి పరుగెత్తలేనివిగాని, ముసలివిగాని, గాయపడి వికలాంగములయినవిగాని, సాధారణముగా మనుష్యభక్షకము లగును. పులి యొక్కసారి మనుష్యుని పట్టుకోఁగలిగెనా, అది యిఁక సులభసాధ్యుఁడయిన మనుష్యుని విడిచి మఱియొక జంతువుమీఁదికి పోదు. ఇట్లు నరమాంసము రుచిపడి మనుష్యులను పట్టుకో మరిగిన పులి మనుష్యులపాలిటికి మృత్యుదేవతగా నుండును. ౧౮౭౦-౭౭వ సంవత్సరముల మధ్య మనుష్యభక్షకములయిన కొన్నిపులులు బయలుదేరి యొక్క దిగువబంగాళా దేశములోమాత్రము ౮౦౦గురు మనుష్యులను జంపినవి. పశువులకును మనుష్యులకును సంభవించెడి యీపులిబాధను నివారణముచేయుటకయి దొరతనమువా రాయా దేశముల స్థితినిబట్టి పులిని జంపినవారి కయిదురూపాయలు మొదలుకొని యేఁబది రూపాయలవఱకును బహుమానము నేర్పఱిచియున్నారు. ఈబహుమానములకాశపడి వేటగాండ్రు పులులను వేటాడి చంపుచుందురు. పులులనుచంపెడు మార్గములనేకములు గలవు.

కొందఱు పెద్దపులి తానుచంపిన జంతువును పడవేసిపోయిన స్థలమునకు చేరువనుగాని, తామేదూడను తెచ్చి దానిఁకట్టినపొదకు చేరువనుగాని, అనుకూలమయినచెట్టుమీఁద మంచెవేసికొని దానిలోఁగూరుచుండి వేచియుండి చచ్చిన జంతువును తినుటకుఁగాని బ్రతికియున్న దూడను పట్టుకొనుటకుఁగాని పులి యక్కడకు వచ్చినప్పుడు చెట్టుమీఁదినుండి గుఱిచూచి విషబాణములను విడిచియో తుపాకి కాల్చియో చంపుదురు. కొన్నిచోట్ల గోతులుత్రవ్వి గోతులలో మధ్యను వాఁడియైన మొనగల వెదురుగసికను పాతి పులి దానిమీఁద పడునట్టుచేసియు, చాపరాళ్ళు త్రేలాడఁగట్టి యవి పులిమీఁద పడునట్టుచేసియు, నానావిధముల కొండవాండ్రు మొదలయినవారు పులులను చంపుదురు. పులిని బ్రదికియుండఁగాఁ బట్టుకోఁదలఁచినవారు వలలువేసియు, బోనులొగ్గి లోపల మేకనో దూడనో కట్టి పులి దానినిమిత్తమయి పోయినప్పుడు తలుపు పడునట్లుచేసియు, పట్టుకొందురు. వినోదార్థముగా

వేటాడఁదలఁచిన రాజులు మొదలయినవారు ఏనుఁగులమీఁద నెక్కిపోయి డప్పుల వాండ్ర చేత పులి తానున్నస్థలమునకు వచ్చునట్లు తోలించి యంబారీలలోనుండి గుండు దెబ్బతో చంపుదురు. దెబ్బతగిలినతరువాత పులిపాఱిపోక ప్రాణములకు తెగించి యేనుఁగులమీఁదపడియు మనుష్యులమీఁద దుమికియు మహాశౌర్యమును జూపును గనుక పులివేట యెప్పుడును మిక్కిలి యపాయకరమయినదే. పులిపిల్లలను చిన్నప్పటి నుండియు పెంచినపక్షమున, అవి మచ్చికపడును గాని యేమఱియున్నయెడల వాని పాలి కెప్పుడయిన విపత్తును దెచ్చును.

పులులలో నల్లవియు తెల్లవియు కూడఁ గలవు గాని యవి మిక్కిలి యరుదుగా నున్నవి. హిందువులలో కొన్నిజాతులవారు పులులను దేవతలనుగా నెంచి పూజింతురు. మఱికొందఱు మూఢులు తమ మంత్రప్రభావము చేత మనుష్యులు పులులుగా మాఱుదురని నమ్ముదురు. అనేకులు పులిగోళ్ళు మీసాలు మొదలైనవి వశ్యౌషధములుగా నుండునని యెంచి దేహమున కట్టుకొందురు. పులిగోళ్ళు దేహముననున్న పులిభయ మెప్పుడును కలుగదని యెంచి రాజులు మొదలైనవారు పులిగోళ్ళను బెట్టి యాభరణములు చేయించి మెడలో వేసికొందురు. వ్యాఘ్రాజినములమీఁద తపస్సు చేసిన యెడల గొప్పసిద్ధులు కలుగునని భ్రాంతిపడి మంత్రవిశ్వాసము గలవా రెంతవెల యైనఁబెట్టి పులితోళ్ళను కొందురు. కొందఱు పులినెయ్యివలన వాయువునొప్పులు పోవునని తలఁచి దాని క్రొవ్వును కొందురు. పులిక్రొవ్వౌషధములకు మెఱుఁగుపెట్టుటకు మిక్కిలి యుపయుక్తము. ఈహేతువులనుబట్టి వేటాడువానికి దొరతనమువారిచ్చు బహుమానముగాక యితరలాభము సహితము దొరకును.

పూర్వమొకప్పు డొకగొప్పపులి యీ హిందూదేశమునుండి యింగ్లండునకుఁ దీసికొనిపోఁబడినది. అది యొకసింహమున్న బోనుసమీపమున బోనులోఁ గట్టఁబడియున్నప్పుడు ప్రమాదవశమున రెండుబోనులకును నడుమనున్న తలుపు విడిపోవుట తటస్థించినది. అప్పు డవిరెండును పోరాడఁగాఁ గట్టకడపట పులియే సింహమును జంపఁగలిగినది. ఇంతమాత్రము చేత పులులు సింహములను జంపఁగలవని చెప్ప వలను పడదు. పోరాడువానియొక్క బలాబలములనుబట్టి సింహము పులినైనను పులి సింహమునైనను జంపవచ్చును. పొలములలోని పయిరులను పాడుచేసెడు లేళ్ళను పందులను జంపుచుండుటవలన నొకవిధముగా సింహములును పులులును మనుష్యులకుపయుక్తములే. పులులు పదునాలుగు పదునైదు వారములు గర్భమునుధరించి పిల్లలను బెట్టును. పులి యీనినప్పుడు తనపిల్లలనే తినునని కథలుకలవుగాని యవి సత్యములుగావు. చంపినతరువాత నొకపులిని మఱియొకపులి భక్షించును. [సశేషము.]

కం. వీరేశలింగము.

మృచ్ఛకటికము. (౧౦౭- పుట శేషము.)

ఇతి శ్రీమదిష్టదేవతా వరప్రసాదాసాదిత కవితావైశారద్యధురంధర సౌజన్య బంధురాపస్తంబసూత్రపవిత్ర ఆత్రేయ హారితగోత్ర సమస్తమండలతోష్టాను మాన వావిలాలాహ్వాన త్రిలింగజ వైదికాన్వయ కమలాకర ప్రభాకరాయమాణ శ్రీమహాలక్ష్మీ పదాప్పచ్యశాస్త్రీశ్వర ద్వితీయపుత్ర సకలగురుజన సదాశీఃపాత్ర వాసుదేవశాస్త్రిచే ననూదితంబగు మృచ్ఛకటికమునందు మదనికా శర్విలకమను చతుర్థాంకము.

పంచమాంకము.

[అంతటఁ జారుదత్తుఁడు సోత్కంఠముగా నాసనస్థుఁడై ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

చారు—తే॥ గీ॥ పురులు పైకెత్తియాడఁ బోవుడు నెమళ్ళ
వగచి యంచలు మదినెంచ నలసహోవ
నంతరిక్షము కాలమేఘావృతమయి
దుర్దినము చేసి యుత్కంఠితుని హృదయము
తోపవిడెల్లఁ గప్పెను జూడు నేఁడు!

మరియు,

ఉ॥ తుమ్మెదలట్లు నీటితడి దున్నల పొట్టలపోల్కి నీలమై
యిమ్ముగఁదాల్చి మెఱుపు ప్రభవీనెడు పీతపటోత్తరీయముల్
సమ్మతితో బలాకగణ శంఖము కేలధరించి చూడు మే
ఘమ్ము గడంగెఁ దా నలమఖమ్ము పరుండు త్రివిక్రముండునాఁ.

అనఁగా,

క॥ కేశవగాత్రశ్యామము
కాశాభ బలాకసంఘ కల్పితశంఖం
బై శోభిల్లెడు విష్ణు
త్క్రేయము మేఘమదిగో ధరధరునకుఁ సక్.

తే॥ గీ॥ జలదమధ్యస్థధారల జవముగంటె
దిగుమ తృణకట్టదృష్టి దీర్ఘోష్ణ

దీపశిఖ మెయి నీర్వాండి దీప్తి తోఁగి
పుట్టినుసఁ జిలుపోఁగుల పోలికమర.

ఉ॥ సంగతిఁగూడకఁగాను గవఁజక్కన లొక్కెడ నంచలొక్కెడన్
రింగునఁబర్వఁగా మకరబృందము మీనము లబ్ధిరుండి పై
కంగలుసాఁచునట్లొలయు హర్మ్యతలంబులు ప్రోచ్ఛ్రితంబుగా
భంగితమేఘపఙ్క్తి బహుభంగుల రూపములెత్తఁ జిత్రమై
నింగి యిదే కనంబడెను నిక్కపుగాలికి నుబ్బు నిల్చెనే?

శా॥ మించెంగా ధృతరాష్ట్ర పుత్రనికుల్ మేఘాంధకారంబులై
ప్రాంచద్దర్ప సుయోధనుండువలెనే యార్చెన్ శిఖీంద్రమ్ములై
నించెం ద్యూతజితిన్ యుధిష్ఠిరుగతిం దీనాస్యమై కోకిలం
బంచల్ పాండవులై వనుల్ వదిలె నిష్ఠజ్ఞాతచర్యన్ మనన్.

(పరికించి) మైత్రేయుఁడు వసంతసేనయొద్దకేగి చాలసేపయ్యెనే! ఇంకను రాఁడయ్యెను?

విదూషకుఁడు—(ప్రవేశించి) అహాహా! ఏమి యీగణికకుంగల లోభమును అనాదార్యమును! చూడు! ఇంకొక కథయే పల్కరింపదయ్యె! ఏమియుఁ బలుకకే యనాదరముతోఁప రత్నావలి నట్టెగైకొనెను! ఏమీలేకున్నఁ బోనీ! "అయ్యా మైత్రేయుఁడా! కూర్చుండవయ్యా! పంచిపాత్రెఁడు మంచినీళ్ళు (పానీయము) గ్రోలిపోవయ్యా!" అని యీమాత్రపుమాటకుఁ గఱవయ్యెనే! కనుక దాసి పట్టియగు నీ సానెదాన మొగమిఁకఁ జూచిన నొట్టుచూడు! (నిర్వేదముతో) కాఁబట్టినే పెద్దలుచెప్పెదరు— దుంపలోమొలవని తామరతీఁగయు, వంచన లేని వణిజుఁడును, దొంగిలని సొన్నారియుఁ, బోరులేనియూరిఅచ్చయు, లోభములుంగని గణికయు—నొరుకుట దుష్కరమని. చాలు! నా ప్రియవయస్యునిఁ జేరఁజని యింతటితో గణికాప్రసంగము వదులుకొనెదను! ఏమీ! నాకూర్మి చెలికాఁడు వృక్షవాటికలోఁ గూర్చున్నాఁడా? అచ్చటికే యరిగెదను. (సమీపించి) స్వస్తి తమకు! తమరు వర్ధిల్లెదరుగాక!

చారు— (చూచి) ఓయీ! చెలియగు మైత్రేయుఁడు వచ్చినాఁడా? చెలీ! నీకు స్వాగతము! కూర్చుండుమా?

విదూ—కూర్చుంటినయ్యా!

చారు—ఆపనిమాట చెప్పు!

విదూ—అకార్యమా వినష్టమయినది!

చారు—ఏమి! ఆమె రత్నావళిని గైకొనలేదా?

విదూ—మనకట్టి భాగ్యమేది! నవనళిన మంజులమగు నంజలితో మరె గైకొనియె నయ్యా!

చారు—ఇట్లయినం గార్యము వినష్టమంటివేలోయి?

విదూ—వినష్టము కాకుండునే? తిట్టువోఁతల కక్కుడకు రాకయుఁ జోరాపహృతమయి కొలంది విలువగల సువర్ణభాండము కారణముగాఁ జతుస్సముద్ర సారభూతమగు రత్నావళి సమర్పించితివి!

చారు—వయస్యా! అట్లుగాదు! అట్లుగాదు!

క॥ ఏ విశ్వాసము నూఁకొని
తా వెలగల నగమునింట దాచఁ దెచ్చెనో
యా వెలఁది దాని గరిమకు
భావింపఁగ నిట్టి యొక్క ప్రాతిదె చెప్పుమా.

విదూ—ఓయీ వయస్యా! ఇదిగో నాసంతాపమునకు రెండవ కారణమొకటి కలిగె వినవయ్యా! సఖీజనుల కన్నుసన్నలమెయి నాపె చీరయంచునఁ జెడ మొగము గప్పుకొని నన్నదేలొకో యుపహసించినదయ్యా! నీపాదములపయిఁ దలయొగ్గి విన్నవించుచున్నాఁడను. బ్రాహ్మణుఁడనుగదా! నామాటలు నమ్మవయ్యా! కనుక నేఁటినుండియైనను బెక్కుప్రత్యవాయములు దెచ్చిపెట్టెడు నీవెలయాలి పొత్తువలన మనస్సును మరలపవయ్యా! గణికయనఁగాఁ జెప్పులోదూరిన చిల్ల పెంకువంటిదిగదా? నొప్పిపెట్టినప్పుడయిన దానిఁ దొలఁగింపవలదా? మరియు, వినుమో మిత్రుఁడా! గణికలును హస్తులును గాయస్థులును భిక్షులును నమ్మించి సొమ్ము గోఁజెడుచాటులును గాడిదలును నివసించెడుపట్ల దోషమునకు వెదకుకొనవలెనా?

చారు—మిత్రవరా! ఇపు డీపరివాదమంతయుఁ జెప్పితివి చాలులే! నాయవస్థను బట్టియే నివారితుఁడ నైతినిగదా! చూడుము!

క॥ తురగము వేగము పరుగిడఁ
జరణంబులు బలముచచ్చి జరుగనిరీతిం
బురుషుని భావము లెండేఁ
దిరిగియు ఖిన్నత్వమున హృదిన్లయమొందుఁగా.

ఇదిగాక, మిత్రుఁడా!

క॥ ఎవ్వని కర్థములుండునా

యౌవ్వానికిఁ గాంత, ధనముహార్యజనంబొ
జవ్వని:
(తనలోపల) కాదు! గుణసుహార్యజనంబొ
జవ్వని (ప్రకాశముగా)
యర్థము గోల్పడి
యెవ్వరవున నాపె విడువ కేనుండఁగలఁ.

విదూ—(క్రిందుచూచుచుఁదనలో) నామాటలువించుఁ జూపులు పైకెత్తి నిట్టూర్పులు విడుచుచున్నాఁడు చూడుము! ఈ తగులము వదులుకొమ్మని నేను జెప్పిన కొలఁది నితని కామిమీఁది యుత్కంఠ హెచ్చుచున్నట్లున్నదిగదా? కనుక నే కాముము వామకుని యాలోచించి పెద్దలు చెప్పినారు' ఓయీ చెలీ! ఆపె చెప్పిన మాటయిదిగోఁనను? "నేఁటి ప్రదోష (మున మాపు) వేళకు నేనచ్చుటికి వచ్చెదనని చారు దత్తునిగారితో మనవి చేయవయ్యా" అన్నది. ఇదిచూడఁగా రత్నావళితోఁ దృప్తిపొందక మరిదేనినైన యాచింపవచ్చెడు నేమొగదా!

చారు—మిత్రుఁడా! రానీ! పరితుష్టిపొంది పోఁగలదు లే!

చేటుఁడు—(ప్రవేశించి) ఎవరు మనుష్యులు! అవతలఁబొండి! తొలఁగుఁడి!

ఉత్సాహ॥ కొండ బిల్లువుచ్చి వానకుండ గుమ్మరింపఁగా
నెండువడ్డ వీవుతోలు హెచ్చుతేమఁ దడిసెనే!
చండవృష్టి యువకయుడిగి చల్లగాలి గొట్టఁగా
నిండు నెమ్మనంబు శ్రీలి నేను గంపమొందనే?

(వెత్తినవ్వునవ్వి)

ఉత్సాహ॥ ఏఁడుతూట్ల పిల్లగ్రోవి యింపుగుల్క నూదనే
యేఁడుటిగలార్వ వీణె హెచ్చరించి మీటనే
గాడిదలకు సిగ్గుదాఁగ గానమెచ్చపాడనే
తోడినాకు నారదుండుఁ దుంబురుండు పాటలో?

వసంతసేన నన్నుఁ జేరఁబిల్చి "కుంభీలకా! నీవుపని చారుదత్తునిగారితో నా రాక మనవి చేయుము" నిగాడా నన్నాజ్ఞాపించినది. సరే! చారుదత్తుని యింటికేఁ బోయెదను! (నడచి ప్రవేశించిచూచి) అఁదుగో చారుదత్తుఁడు వృక్షవాటికలో నున్నాఁడు! ఇఁదుగో నుదుంకు వడుగుగూడ నున్నాఁడే?— అయినం జేరఁ జనియెదను. ఏమీ! వృక్షవాటికాద్వారము వేసియున్నదే! కానీ! ఈ దుష్టబ్రహ్మ వారికి సంజ్ఞ చేసి చూచెదను! (అని చిల్లపెంకుటుండలను విసరుచున్నాఁడు.)

[సశేషము.]

అహల్యాబాయి. (౧౪౦-పుట శేషము.)

ఆమె తనక్రిందియుద్యోగస్థుల ననుకూలమగునవారిని నియమించెను. వారి పనులను వారు చక్కగా నెరవేర్చుచుండిరి. ఆమె ప్రజలక్షేమమునుగూర్చి విచారించుచు దొంగతనమువలన జీవనముచేయు గోండులు భిల్లులు అను కొండజాతివారి క్షేమమునుగూడ నారయుచుండెను. సాధారణముగా మహరాటవారి ప్రభుత్వమునందు ధనికులు తమద్రవ్యమును రాజుగా రెప్పుడు తీసికొనెదరోయని మిగుల భయపడుచుందురు. కాని అహల్యాబాయిగారుమాత్రము తన ప్రజలు అనుకూలమగున స్థితిలో నుండునట్లు పరిపాలించి వారిమంచిస్థితిని చూచినప్పుడు మిగుల సంతోషమును పొందుచుండెను. ఆమె ప్రభుత్వమందు హానిమొదలగు దుర్మార్గకార్యములను చేయుప్రజలను బాగుగ శిక్షించి ప్రజలకు చోరభయమేమియు లేకుండజేసెను.

ఆమె పరిపాలనచేసిన ముప్పది సంవత్సరములలోను యుద్ధభయ మెన్నడును లేక ప్రజలు మిగులసౌఖ్యమునొందిరి. ఒకప్పుడుమాత్ర మితరులవలన భయముకలిగెను. ఉదయాపురపురాజు (Rana) ఈమె దేశముపైని దండెత్తెను. కాని యీమెయొక్క బలమగున సేనలచే జయింపబడి వెనుకకు మరలిపోయెను.

ఆమె ప్రతిదినమును రేపకడలేచి సమయోచితకృత్యములను తీర్చుకొని కొంతకాలమువరకు శాస్త్రములనువిని, పేదలకు దానములుచేసి బ్రాహ్మణులకు స్వయముగా భోజనము లిడుచుండెను. అనంతరము కాయగూరలతో నామె భోజనము చేయుచుండెను. భోజనానంతరము కొంచెముసేపు శయనించి రెండుగంటలకు తిరుగ లేచి బట్టలుధరించి దర్బారునకుఁబోయి సాయంకాలము ఆరుగంటలవరకును స్వయముగా రాజకార్య వ్యవహారములు జరపుచుండెను. మహారాష్ట్రులలో మర్యాదకుటుంబములలోనివారు తమ స్త్రీలను మహమ్మదీయులవలె పరదాయెనుక బంధించక బహిరంగమగున స్థలములలో సంచరించుట కియ్యకొనిరి. కాబట్టి యీపద్ధతి ననుసరించి అహల్యాబాయికూడ దర్బారులోఁ గూర్చున్నప్పుడు ముఖమునకు తెరవేసికొనుటలేదు.

అనంతరము రెండుమూడు గంటలవరకును భోజనము పూజమొదలగునవి జరపి రాత్రి పదునొకండుగంటలకు నిద్రపోవును. ఆమెకాలములో గొప్పలగు కోటలు మొదలగునవి కట్టించబడినవి. అందులో ముఖ్యముగా వింధ్యపర్వతములపైని వేయించినరోడ్డు మిగులఁ బ్రసిద్ధిఁగాంచె. ఆదివరకు క్రమముగా లేని ఇందూరు పట్టణమును విశేషముగా వృద్ధిపరచెను.

ఆమె గుణసౌందర్యము మిగుల శ్లాఘనీయమయినను ఆమె శరీర సౌందర్యమంత విశేషమయినదికాదు. ఆమె సాధారణమయిన పొడవుగలిగి సన్నముగానుండును. ఆమెశరీరము చామనచాయ. ఆమె కులాచార పద్ధతుల నెన్నడు నతిక్రమింపక సాధారణముగా కులమువారు ధరించుపట్టులనే కట్టుకొనుచు ప్రభుత్వ సంపద కలిగినవారు ధరించునట్టి డాంబికమయిన దుస్తుల నెప్పుడును ధరించుటకు సమ్మతింపదయ్యె. ఆమె సాధారణమయిన వితంతువులవలెనే తెల్లబట్టలను ధరించి మెడలో బంగారపు పట్టెడతప్ప నితరవస్తువులు ధరించుట లేదు. ఆమె బాగుగ చదువు నేర్చి పురాణములయందు ఘనమైన పాండిత్యమును కలిగియుండెను. ఆమెకును దంభమునకును చాలదూరము. ఒకప్పుడు తనవిషయమయి మిగుల స్తోత్రపాఠములు చేయుచు నొక బ్రాహ్మణుడు రచించిన పుస్తకమును ససాకల్యముగావిని తనకు నట్టి గుణసంపద లేదని చెప్పి యాపుస్తకమును సమీపమునందలి నదిలోఁ బారవేయుట కుత్తరువొసగి యాగ్రంథకర్త కేమియు సహాయము చేయదయ్యె.

తనయల్లుడు పోయినప్పుడు కొమార్తె సహగమనము చేయుటకుఁ బ్రయత్నించెను. వృద్ధురాలగు అహల్యాబాయి తననిమిత్తము జీవించవలసినదనియును, తనను దిక్కుమాలిన దానినిగా చేయవద్దనియును కొమార్తెను వేడుకొనెను. అందుకు కొమార్తె "అమ్మా! మీరు పెద్దలయినారు. కొద్దికాలములోనే మీ సచ్చరిత్రమువలన స్వర్గమునకుఁ బోయెదరు. నాకుఁగలయేకపుత్రుఁడును భర్తయునుకూడ గతించిరి. మీరుకూడ గతించినవెనుక నా కీసంసారదుఃఖభార మతిశయమయి దురవగాహమై యుండును. కాఁబట్టి యీతరుణము దాటినయెడల నేను మర్యాదరైన మరణమును పొందుటకు సమయము దొరకదు." అనియుత్తరువిచ్చెను.

దృఢనిశ్చయురాలయిన కొమార్తెను చేయబూనినపనినుండి తొలగించుట కశక్తురాలయి, చితికడకుఁబోవు జనసమూహములోకలిసి తానుగూడ స్మశానవాటికఁ జేరెను.

ఇద్దరుబ్రాహ్మణులు చేతులతో నహల్యాబాయిని పట్టుకొని యోదార్చుటకుఁ బ్రయత్నించిరి. ఆమెకొమార్తె చితిపైనెక్కి వస్త్రాభరణములు మొదలగునవి బ్రాహ్మణులకొసగి తనభర్తయొక్క శిరస్సును తనతొడలపై నునిచి స్వహస్తములతో చితికి నిప్పంటించెను- అక్కడకు జూడవచ్చిన జనులందరు నామె రోదనము బయలువడకుండునట్లు బిగ్గరగా కేకలువేయసాగిరి- ఈ భయంకరమయిన సంగతిని చూచినతోడనే అహల్యాబాయిగారి మనస్థైర్యము చెడిపోయి కేకలువేయుచు మంటలలోనుండి తనకొమార్తెను బయటకుఁ దీయుటకుఁ బ్రయత్నపడెను. కాని బ్రా

హస్తోత్తములు రెక్కలుపట్టుకొని యామెను కదలకుండఁ జేసిరి. శీఘ్రకాలములో నే యామెకొమార్తె బూడిదయైపోయెను.

అనంతరము బంధుజనులతోఁగూడి యామె నదియందు స్నానముఁజేసి, దుఃఖముతో నామెమందిరమును చేరెను. అనేకదినములవరకు విచారమగ్నురాలయి యితరులతో మాటలాడక కాలముఁగడపెను. పిమ్మట తనకొమార్తెను దహనము చేసిన స్థలమున గోరీ నొకదానిని కట్టించెను.

ఆమె ప్రతిదినమును బీదల కన్నదానముఁ జేయుచుండెను. వేసవికాలమునందు బాటసారులకు దాహమునకుజలమిచ్చుటకు మార్గములందు మనుష్యుల నేర్పరచెను. చలికాలములో తననౌకర్లకును ఇతరులకును వస్త్రదానముఁ జేయుచుండెను. మృగములకును, పక్షులకును, చేపలకునుకూడ నాహారమొసగుచుండెను. హిందూదేశమందలి దివ్యస్థలములకు ద్రవ్యముఁ బంపుచుండెను. దక్షిణహిందూస్థానమందలి దివ్యస్థలములలోని విగ్రహముల యభిషేచనకొరకు గంగానదినుండి యుదకమును తెప్పించి పంపించుచుండెను. కాశీపట్టణమందలి విశ్వేశ్వరునియొక్కయు, గయయందలి మహాదేవునియొక్కయు ఆలయము లామెచేతనే కట్టించబడెను.

అహల్యాబాయి ౧౭౯౫వ సంవత్సరమునందు ౭౦ సంవత్సరముల వయసులో మరణమునొందెను. ఆమెనుతాచారప్రకార మామెజరుపు ఉపవాసముల వలనను, ఆమెకు సంభవించిన యాపదలవలని మనోవికలతలవలనను ఆమెదేహము శుష్కించి శల్యావశిష్టమయి శీఘ్రకాలములోనేయామెకుమరణముసంభవించెను. ఆమెమరణమునకై జనులందరును విశేషముగా దుఃఖించిరి. ఆమె ప్రతిమను సీతారాములవిగ్రహములప్రక్క నునిచి బ్రాహ్మణులందరు నామెను అవతారముగా భావించిపూజించుచుందురు.

ఆమె యనంతరము తుక్కాజీ రాజ్యమునకు వచ్చెను. తర్వాత రెండుసంవత్సరముల కాయన లోకాంతరగతుడాయెను. పిమ్మట దవులత్ రావు సింధియాగారా రాజ్యమును బలవంతముగా స్వాధీనపరచుకొనఁదలఁచెనుకాని ఆయన ప్రయత్నములన్నియు విఫలములై తుక్కాజీగారి పుత్రుఁడగు జస్వంతరావు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

రాజ్యమునకువచ్చిన స్త్రీలలో నహల్యాబాయిగారిని పోలినవారనేకులు కానరారు. ఆమె దాతృత్వము మిగులశ్లాఘనీయమైనది. విశేషముగా విద్యలేకపోయినను, అహల్యాబాయిగారు రాజ్యపరిపాలన ప్రజానుకూలముగా నొనర్చి చిరమైన కీర్తిని సంపాదించి పరలోకగతురాలాయెను.

పద్మినియను రాజపుత్రరాణి.

రాజపుత్రస్థానమందలి (Rajaputana) చిత్తూరుదేశమునకు ప్రభువగు భీమ్సి గారు మిగుల సౌందర్యవతియగు పద్మినియను స్త్రీని వివాహమాడెను. ఆమె రూప లావణ్యాతిశయములను, సుగుణసంపత్తిని, బలవన్మరణమును గూర్చి "రాజవారా" కథలలోఁ జెప్పబడియున్నది. మనదేశమందు బొబ్బిలికథలవలె నాదేశమం దీమె చరిత్ర ప్రతిగృహమందును చెప్పుకొనబడుచుండును. ఢిల్లీచక్రవర్తియగు అల్లా ఉద్దీను చిత్తూరుదేశముపై దండువెడలెను. అట్లుచేయుటలో నాయన ముఖ్యోద్దేశము సౌందర్యవతియగు పద్మినిని స్వాధీనపరుచుకొనవలెననికాని, జయాకాంక్షచేఁ గాదు. అనేక దినములవరకు కోటను ముట్టడివేసెను కాని ఆయన ప్రయత్నములు విఫలములాయెను. తుదకు పద్దతులద్వారా యామె ప్రతిబింబమునైనఁ జూపుటకు భీమ్సిగారిని వేడెను. రాజపుత్రునియందలి నమ్మకముచేతను కొద్ది పరివారముతోనే చిత్తూరు కోటను ప్రవేశించి తనమనోభీష్టమును నెరవేర్చుకొని మరలిపోయెను. రాజపుత్రుండుకూడ మహమ్మదీయుని యందలి నమ్మకముచే కోటచివరవరకును నొంటరిగాఁ బోయెను. రాజపుత్రుని కిటువంటి నమ్మకము కలుగచేసి తనతో నొంటరిగా తీసికొనుటకొరకే మొదట అల్లాఉద్దీను కొద్దిపరివారముతో కోటకుఁబోయెను. మహమ్మదీయులకంటె హిందువులు కడు విశ్వసనీయులన్న సంగతికూడ అదివరకే అల్లాఉద్దీన్ కనిపెట్టియున్నాడు. తన మాయోపాయము నెరవేరుటతోనే సహాయవిహీనుడైయున్న రాజపుత్రునిఁ త్రోవలో వేచియుండు తార్తారభటులు పట్టుకొని ఖయిదుచేసి తార్తారపురాజుయొక్క గుడారమునకుఁ దీసికొనిపోయి భార్యయైన పద్మిని నొప్పగించినయెడలఁ గాని రాజపుత్రుని విడిచిపెట్టమనిరి.

ఘోరమయిన యీవార్త వినినతోడనే చిత్తూరుదేశస్థులందరు మిగుల ఘోషించిరి. పద్మినిని విదేశస్థునకుఁ గానుకగా సమర్పించుట విపత్కరమయి యాలోచింపఁదొడఁగిరి. ఈసంగతి నామెకుఁ దెలియపరచగా నందులకామె సమ్మతించెను. ఆమె యపకీర్తిపాలయి పోకుండునటులఁ జేయుటకు నామెపినతండ్రియగు "గోరా" గారితోను, మేనల్లుడగు బదోడాగారితోను మంతనముఁ జేయగా వారొక యుపాయము నాలోచించిరి.

[సజీవ. ము.]

అ. సుందరరామయ్య.

జయద్రథనాటకము. (౧౮౭-వ పుట శేషము.)

జయ— చేవర నామనవి వినుండు. నాకొమార్తె యీతని పెండ్లియాడుట కెంత మాత్రమయినను, ఇష్టపడి యుండినయెడల నేనాతని దూషించినందుకు నన్ను నిందింపుడు—

అమ్మాయీ! రా. ఈసభలోని జనులందరిలోను నీవెవరి కెక్కువమర్యాదయు ప్రేమయు చూపించుటకు బద్ధురాలవైయున్నావు?

గుణవతి— ఘనతగల నాతండ్రీ! ఈయొక నాప్రేమయు గౌరవమును భాగింపబడినవి. నన్నుపెంచి పెద్దదానినిగా జేసి విద్యాబుద్ధులు నేర్పినందుకు నాప్రేమమీకు జూపవలసియున్నది. ఇదివరకు నేను మీకుమారిని. అయిన నిక్కడ నాపెనిమిటియు గలడు. నాతల్లి తనతండ్రికంటెను మీకెంతమర్యాద చూపించుచుండెనో, అంతమర్యాద నేనిప్పు డీతనికి చూపవలెను.

జయ— నిన్ను భగవంతుడు రక్షించుగాక! ఇక్కడికైనది— ఇక రాజకార్యాలోచనచేయుడు. పిల్లలను కనుటకంటె పెంచుకొన్న బాగుండును. జయద్రథా దేనిని నీవిదివరకె గెల్చియుంటివో, దేనిని నేనిదివరకు నామనస్ఫూర్తిగా నీకియ్యకుంటినో, అట్టి నాకూతు నీకొసఁగ నీకు నామనస్ఫూర్తిగా నిచ్చుచున్నాను. ఓ సుందరీ! నాకు మరియొక కూతురు లేనందుకు పరమానందంబు నొందుచున్నాను. ఏలనన గుదిగ్రలు గట్టవలసివచ్చిపోవును.

రాజు— ఈ నూతనదంపతులు తిరుగ నీయనుగ్రహమునకు పాత్రులగునట్లు, నన్ను కొన్నిమాటలు చెప్పనిమ్ము.

క॥ మందులు గుణహీనములై
యుండినతరి చావు వేచుచుండుట వలనన్
డెందమున గలుగుదుఃఖము
మందంబగు నిశ్చయంబు మనుజుల కెల్లన్.

క॥ గడచినకీడునకై మది
నడలుట తనకైన నూత్నమగు దుఃఖంబున్
బడనై చికొనుట గనుకనె
యొదయగు దొసగులను బుద్ధి నెంచరు పెద్దల్.

క॥ ఓరిమిగల నరునకు చే
కూరిన దురదృష్టవశత గొప్పలుదొసగుల్
భీరముచేతి కుండక పలు
మారులు హాస్యంబుచేయు మనము దలిర్పన్.

గీ॥ దొంగిలింపబడియు దోషగుణకైననవ్వ
నతడు దొంగవాని నరయ దొంగి
లించు, లేనిదానికేయేదప్పు నాతడు
దోషరి తన్నుతాను దొంగిలించు.

జయ— ఈతీరుననే లక్షద్వీపము మల్కులకిచ్చి మనమూరకుందము. మనము నవ్వుచున్నంతకాలము మనకు నష్టములేదు.

గీ॥ ఇట్టి సామెతలకు పుట్టి కష్టంబుల
నెన్నడైన నెరుగకున్నవాడు
సంతసిల్లుగాని వంతగుండడు నాత
డుల్లమరియు నేడ్వకుండగలడె.

ఏలనన బలహీనమగు శాంతమను తెప్పను నాశ్రయించి దుఃఖసాగర నిమగ్నుండు గాకయున్న మానవుండే తాదృశ నీతివాక్యజనిత విచార ఝంఝామారుత వేగంబున కాగుట బహుకష్టంబు! ఇంతియగాక నీసామెతల నెట్లయిన నుపయోగింపవచ్చును. ఎన్ని చెప్పినను మాటలు మాటలే. ఇదివరకు నేనెన్నడును విచారగ్రస్తమయిన మనస్సుయొక్క తాపము పొడిమాటలవలన విచారమును మానుట చూడను.

రాజు— జయద్రథా! మల్కులు గొప్ప నావికసైన్యముతో లక్షద్వీపములను పట్టుకొనుటకు బోవుచున్నారు. అక్కడగల మనోరంజనుడును ధైర్యవంతుడే యైనను నిన్నీపనిని నెరవేర్చుటకు పంపవలసినదని మనవారియభిప్రాయమగుటవలన తక్షణము నీవాకడకేగవలయును. నీకిప్పుడుకలిగిన నూత్నసంతోషమునకు భంగము తటస్థించినందుకు సంకోచింపకుము.

జయ— దేవరయాజ్ఞ శిరసావహించి యీక్షణమందె పోవుచున్నాను. నాకు సంగర భూములె పుట్టినిళ్లగుటవలన యుద్ధంబుల కేగుటకన్న నాకు మరిసంతోషమెద్దానియందును లేదు. నాభార్యకుమాత్రము గౌరవమునకు తగిన నివాసముల నొసంగుడు.

రాజు— నీయిష్టమయినయెడల నామంత్రి యింటివద్ద నుంచవచ్చును.

జయ— దానికి నేసమ్మతింపను.

జయద్ర— నేనును సమ్మతింపను.

గుణ— నేనంతకంటె సమ్మతింపను. ఆతని కన్నులముందు వర్తించుచు నాతనియాగ్రహమునకు పాత్రురాలనౌటకు నేనిష్టపడను. దేవర నామనవి కించుక చెవి

యొగ్గివిని నాబేలతనమును మన్నించి నాకోర్కెను సఫలముచేసెదరని నమ్ముచున్నాను.

రాజు—నీవేమికోరెదవు? గుణవతీ!

గుణ— నేనుచేసిన సాహసమును పడినకష్టములను గాంచినయెడల నే నీతడున్నయెడ నివసించుటకే యీతని పెండ్లియైతినని మీకందరకు స్పష్టమగును. ఈతని ధైర్యస్థైర్యములను మనోనిశ్చలతయు గాంచి యీతనినే వరించితిని. ఆతండు యుద్ధంబులకేగి నేనొంటరి యింటవసించితినేని నేనీతని నేగుణములజూడ కామించితినో ఆగుణముల జూడగల్గను. ఇదిగాక నాకీయెడ దినమొకయేడుగా నుండును. గాన నన్నును, ఈతనితో బోనిండు. ఇదియ నాకోరిక.

జయద్ర—ఆమెను నావెంట గొనిపోవుట నాశరీరసౌఖ్యమునకని గాని, యామెతోడ నుండుటవలన రాజకార్యములు పాడుచేయుదునని గాని మీమనస్సున తోచకుండునట్లు భగవంతుడు రక్షించుగాక!!

రాజు— ఆసంగతులన్నియు మీర ధ్రువపరచుకొండి— మీయిష్టమువచ్చినట్లు ప్రస్తుతకార్యమునకు తగినంతత్వరగా పూనుకొనవలయును.

౧. మంత్రి—నీవీరాత్రి బయలుదేరవలెను.

జయద్ర—ముఖ్యముగా బయలుదేరెదను.

రాజు—రేపు ఉదయము తొమ్మిదిగంటలకు మేము తిరిగి సభచేసి నీకు పంపవలసిన వర్తమానముల నంపెదము. గాన నీవొక్క యుద్యోగస్థుని వెనుక దిగబెట్టుము.

జయద్ర— చిత్తము. కలహప్రియుడు మిక్కిలి కమ్మకముయినవాడు. ఆతనినుంచెదను. నాభార్యయు నాతనితో నాకడకేగుదెంచును.

రాజు— మంచిది.— (లేచుచు) ఈరాత్రి అందరు సుఖనిద్ర ననుభవింతురుగాక! జయలోలా! సద్గుణవంతు డితరదేశీయుడైనను పూజార్హుడైనయెడల నీయల్లుడు తగినవాడే!

౧. మంత్రి—జయద్రథా! నీకు శుభమౌగాక! గుణవతిని బాగుగా ప్రేమింపుము.

జయ—జయద్రథా! నీభార్యను రెండుకన్నులతోను చూడవలెను. ఇక్కడకు తండ్రిని మోసపుచ్చినది. నీయెక్కువయేమి? నిన్నును మోసపుచ్చవచ్చును.

(రాజు మంత్రులు &c. నిష్క్రమించెదరు.)

జయద్ర— నాభార్యయు నాప్రాణము నొక్కటిగా చూచెదను! సన్మార్గుడవైన కలహప్రియా! నాగుణవతిని నీవుతోడ్కొనిరమ్ము. దానికి తగిన యుపచారము నీభార్యను చేయుమని నియమింపుము. బహుజాగ్రతగా తోడ్కొనిరావలె

సుమా! ప్రియసఖి రమ్ము. ఇంక నీతో కొంచెము కాలము మాత్రమే మాట్లాడ వచ్చును. కాలమునుబట్టి నడచుకొందవలెను.

[జయద్రథుడును భార్యయు నిష్క్రమింతురు.]

కామపాలుడు— కలహప్రియా—

కలహ—మిత్రమా! ఏమిచెప్పెదవు?

కామ— నేనిప్పు డేమిచేసెదనని యోచించెదవు?

కలహ—ఏమి? పక్కపైపరుండి సుఖముగా నిద్రపోయెదవు.

కామ—ఈక్షణమందే చెరువులోపడి ప్రాణత్యాగ మొనర్చెదను.

కలహ— అట్లొనర్చితివేని పిమ్మట నిన్ను నా ప్రాణస్నేహితునిగా ప్రేమించను— కారణమేమి?

కామ—ఇంతవ్యసన మనుభవించుచు జీవించుటకంటె త్వరితముగా దేహత్యాగము చేయుటే మేలు.

కల— ఛీ! తెలివితక్కువ! ఇదివరకు నేనిరువదెనిమిది యేడులనుండి ప్రపంచము చూచుచున్నను, తనసంగతి తాను బాగుగా జాగ్రత్తపెట్టుకొనగలవానిని చూచితిని. నేను నీవలె నొక రంకులాడికొరకు ప్రాణత్యాగము చేయుదు ననుటకు ముందొక మృగమునై పుట్టెదనుసుమా!

కామ— నేనిప్పుడేమి చేయుదు? నేనే యొప్పుకొనియెదను. నా ప్రేమ మిక్కిలి యెక్కువ. నేను ప్రేమించినది దొరకకుండిన యెడల ముఖ్యముగా ప్రాణత్యాగమే చేయుదును. నాకుగల సుగుణములలో నొక్కటియు ఈతొందర మరలింప జాలదు.

కల—సుగుణములా! నిరర్థకములు! అంతయును మనసులోనున్నది. మనశరీరములే ఒకవిధమయిన తోటలు. మనయాలోచనలే తోటకాపరులు. ఆతోటలలో మనము కసింతలు వేసినను నేపాళములునాటినను లేక పూలమొక్కలువేసి నింపినను—అంతయు మనయిష్టములోనేయున్నది. ఆతోటలను సోమరితనముతో నుందకట్టవచ్చును లేక పాటను పెంటవలన నింపవచ్చును.— దేనికైనను మన బుద్ధియే ప్రధానము. మనశరీరములను త్రాసులలో కామాది దుర్గుణములుండు చిప్పను పైకిలాగుటకు నాలోచనయను చిప్ప లేనియెడల మనస్థితి మిక్కిలి నిర్భాగ్యకరమయిన దగును. గనుక నీవిప్పుడు ప్రేమయని చెప్పుచున్నది నేను నిరర్థకము బుద్ధితక్కువయని పిలిచెదను.

కామ — అబద్ధము.

[సశేషము.]

వల్లూరి-పద్మనాభరాజు.

స్త్రీహితోపదేశము. (౧౮౮-పుట శేషము.)

గర్భోత్పత్తి యయినప్పుడు పళ్ళు విశేషముగా సలుపును. కొందరికి ప్రతి ప్రసవమునకును ఒక్కొకపన్ను ఊడును.

ఆకలి మందము.—గర్భోత్పత్తి యయినప్పుడు కొందరు స్త్రీలకాకలి యెంతమాత్ర ముండదు. అన్నహితము బొత్తిగా తప్పును. మరికొందరికి విశేషముగా నాకలియుండి అమితముగా భోజనము చేయుదురు.

గర్భిణిస్త్రీకి చిరుతిండ్లయందుండు ఆసక్తి యద్భుతము. సాధారణ సమయములలో దగ్గిరకు రానియ్యని వస్తువులనయిన అప్పుడు మిక్కిలి యపేక్షతో పుచ్చుకొనును. గాని విశేషముగా తినుట మంచిదిగాదు.

సుకుమారస్త్రీలకు మనశ్చలనము మిక్కిలి తరుచుగా గలుగును. దుర్బలస్థితి యందిది ముఖ్యముగా తటస్థించును.

గర్భిణిస్త్రీలకు జీర్ణకోశము సర్వదా బాగుగానుండదు. పుచ్చుకొను పదార్థములందిష్టానిష్టములు తరుచుగా నుండును. పచ్చనిమచ్చలు ముఖము మెడ యీ మొదలైన స్థలములందు గర్భోత్పత్తి యైనప్పుడు తప్పక కనుపించును. గర్భోత్పత్తి చిహ్నములివి.

గర్భిణిస్త్రీలు వస్త్రములు ధరించుకొనవలసిన క్రమము.

స్త్రీలు గర్భవతులయినప్పుడు గర్భమందు దినదిన క్రమమున పెరుగుచుండెడి శిశువునకు తగినంత అవకాశము అవశ్యముగా కావలసియుండునుగనుక అట్టి సమయములలో వస్త్రములు బిగించి కట్టుకొనకూడదు. చిన్నతనములో గర్భమందున్న యెడల కొందరు స్త్రీలు సిగ్గుచేత నడుము బిగించి కట్టుకొనుచుందురు. ఇందువల్ల శిశువుకు అనుకూలమయిన అవయవస్ఫూర్తి కలుగకపోవుటయే కాక గర్భము దిగిపోవుట, నెలలు నిండకమునుపే ప్రసవమగుట, అక్రమప్రసవము, ఇటువంటి అపాయములు తటస్థమగును. కాబట్టి గర్భిణులయిన స్త్రీలు గర్భము వృద్ధియైనకొలది వస్త్రములు వదులుగా కట్టుకొనుచుండవలయును. బట్టలు బిగించికట్టుకొనెడు దురభ్యాసము స్త్రీలకు బాల్యమునుండియు కలిగియుండును. అది యెల్లప్పుడు జబ్బే. అందులో గర్భిణిగా నున్నప్పుడు మిగుల హానికరము. గనుక ఈ యభ్యాసము మొదటినుండియును కాకుండ చేసినయెడల మిక్కిలి మేలుగా నుండును.

గర్భమయినప్పుడు స్తనములుకూడ వృద్ధిపొందునని పైని వ్రాసియుంటిని గనుక గర్భిణిస్త్రీలు రవిక తొడుగుకొనుటలోకూడ బహుజాగ్రతగా నుండవలెను. బిగువుగానుండు రవిక తొడిగికొనినయెడల స్తనములు క్రమముగా వృద్ధిపొందక ప్రసవమయినతరువాత శిశువుకు స్తన్యము ఉండదు.

స్నానక్రమము.

విశేషముగా వేడినీళ్ళు పోసికొనకూడదు. సామాన్య ఉష్ణతగల నీళ్ళతో వారమున కొకసారి స్నానము చేయుట మంచిది. ప్రతిదినము ఉదయమున గోరువెచ్చని నీళ్ళలో గుడ్డ తడిపి శరీరమంతయు తుడుచుకొనుట అభ్యాసము చేసికొనవలెను. చన్నీళ్ళతో శరీరము కడుగుకొనుట ఉత్తమపక్షము. చెరువులకు వెళ్ళి మునిగి శిరస్నానము చేయుటగాని కంఠస్నానము చేయుటగాని తటస్థించినప్పుడు నీళ్లలో చాలసేపు నానకూడదు. నీళ్ళలో కొంచెముసేపు కూరుచుండి ముతకగుడ్డతో దేహమంతయు తోముకొని కడుగుకొనవలెను. గర్భిణిస్త్రీలు సముద్రస్నానము చేయకూడదు. సముద్రోదకము తెచ్చి దానితో శరీరమంతయు తడిపి తుడుచుకొనుటవలన అనుకూలమైన ఆరోగ్యముకలుగును. ఇంటివద్ద స్నానము చేసినప్పుడైనను మరియొకచోట స్నానము చేసినప్పుడయినను అత్యుష్ణముగాగాని అతిశీతలముగాగాని ఉండెడునీళ్ళు పనికిరావు.

గాలియు శరీరసాధకమును ఆవశ్యకములు.

గర్భిణిస్త్రీలు ముఖ్యముగా ప్రథమగర్భములో విశేష శరీరాయాసమును కలుగ చేసికొనగూడదు. అట్లని చెప్పి పదచలనము లేకుండ కూరుచున్నచోటనే కూరుచుండి యుండకూడదు. పరిశుద్ధమయిన వాయువును ఆస్వాదించుచు మితమైన పరిశ్రమ చేయుచు నుండవలెను. ఇట్లు చేయుచున్న యెడల గర్భిణికాలమందు తరుచుగా సంభవించెడి యిబ్బందులు తటస్థించవు. మంచిశరీరారోగ్యము కలిగియుండును. కాలప్రవృత్తి అనుకూలముగా అగుచుండును. మంచిగాలి, శరీరపరిశ్రమ, ఉన్న యెడల గర్భిణులు బహుసుఖముగా ప్రసవము అగుదురు. ఇందుకు దృష్టాంతము విశేష దేహపరిశ్రమ చేయు కూలివాండ్ర స్త్రీలు మిక్కిలి సులభముగా ప్రసవమగుదురు. స్థితిమంతుల స్త్రీలకు ప్రసవమనిన పునర్జన్మముగా కనబడును.— గర్భిణులు విశేషము వంగుట, బరువులెత్తుట, కాళ్ళు ఎత్తి పైగానున్న వస్తువును అందుకొనబోవుట, పరుగెత్తుట, ఇట్టిపనులు చేయకూడదు. ఇవి గర్భస్రావమును కలిగించునుగనుక బహుజాగ్రతగా నుండవలెను.

గర్భిణిస్త్రీలు తరుచుగా సోమరులై యుందురు. గర్భముకాగానే రోగిష్ఠులవలె ఒకచోట కూరుచుందురు. ఇట్లుండుటచే విశేష బలహీనత కలుగుటయేకాక పుట్టబోవు బిడ్డకూడ మిక్కిలి నీరసముగా నుండును. కాబట్టి పగటిభాగమందు విశేషము ఆయాసముగానుండినగాని విశేషకాలము నిద్రపోవుచుగాని ఊరకగాని పరుండియుండకూడదు.

సోమరితనముచేత నెల్లవారికిని నష్టమే. బద్ధకుఁడే పనియెక్కువ అని మనలో నొక సామెతకూడ గలదు. అలాగుననే గర్భిణులు సోమరులుగా నున్నయెడల వారికి ప్రసవబాధ విశేషముగా నుండుటయు కలుగుబిడ్డలు నీరసులుగాను అనాకారులుగాను అనారోగ్యము గలవారుగాను ఉండుటయును సంభవించును. కావున గర్భిణిస్త్రీలు కేవలము సోమరితనముచే కాలక్షేపముచేయక, గృహకృత్యములు మొదలైన పనులలో శరీరమునకు కొంతపరిశ్రమ అనగా అలసటను కలుగచేయుచు ఉండవలెను.

మరల దినమునకు రెండుగంటలసేపు అనగా అరగంటచొప్పున నాల్గుపర్యాయములు మంచముమీద విశ్రమించుటయును విధాయకమే. ఈవిశ్రమించుట గర్భిణి అయినది మొదలుకొని ప్రసవించువరకు జరుగతగినదే. అయిన అపరుండుటలో బహుజాగ్రతగా బాలీసు దిండ్లు మొదలయినవి ఉంచుకొని ఆయాసము లేకుండ పరుండవలెను.

ఇండ్లలో పరిశుభ్రతనుగురించి.

ఇంటిలోనికి ముఖ్యముగా పడకయింటిలోనికి మంచిగాలి వెలుతురు వచ్చునటులు చేసికొనవలెను. మనవారు సాధారణముగా గాలితగులగూడదని చెప్పి తలుపులన్నియు వేసికొనిపరుండుట, మొదట కిటికీలే ఉంచకపోవుట, ఇట్టిఅనారోగ్యకార్యములు చేయుచుందురు. పరిశుభ్రమయినవాయువు వెల్తురును వచ్చు గృహములలో నివసించుటవలన కలుగు లాభములును అట్లు చేయకపోవుటవల్ల కలుగు నష్టములును మనవారికందరకును తెలియవు. ఈవిషయమయి ప్రథమాధ్యాయమందు వివరించి వ్రాయఁబడి యున్నదిగనుక ఇచ్చట మరల వివరించనక్కరలేదు. గర్భిణి స్త్రీలు ఈవిషయమయి శ్రద్ధపుచ్చుకొని అనుకూలమయిన వాయుప్రసారమునకును వెల్తురుకును తగిన గవాక్షలు మొదలయినవి యుంచుకొని, వానిని తెరచియుంచుచున్నయెడల మంచిఆరోగ్యముగా నుండుటయేగాక ప్రసవాయాసము తత్సంబంధమయిన యితరబాధలు ఏమియు కలుగవు.

ఇంటి పరిశుభ్రతనుగూర్చి జాగ్రత పుచ్చుకొనవలసినవి మరికొన్ని గలవు. ఇంటిసమీపమందు దుర్వాసనగల పెంట పేడ మొదలగునవి లేకుండ చేసికొనవలయును. కొందఱు దుర్వాసనలకు ప్రతిక్రియగా కర్పూరము మొదలయిన సువాసనగల పదార్థములు దగ్గిరనుంచుకొని కాలక్షేపముచేయుదురుగాని అట్టివాసనలు ఎందువల్ల పుట్టునో ఆమూలములను పోగొట్టుకొనుటకు ప్రయత్నము చేయరు. గొప్పపట్టణములలో జలదారులలోను దొడ్లలోను దినదినము పెరుగు అసహ్య

ములను విముక్తి చేయుంచుకొనుచుండుట పరమావశ్యకము. అట్లు చేయనియెడల వాసనచేగల్గు శరీరబాధమాత్రమే కాకను జాడ్యములుకూడ సంభవించును. జలద్వారులలోనుండియును వాకిళ్ళు మొదలయినవి కడిగినప్పుడు అచ్చటినుండియును బయలుచేరు మలినపునీళ్ళు నూతులలోనికి దిగకుండ తగినంత జాగ్రత పుచ్చుకొనవలెను.

ఈరీతిగా దేహగేహములు ఎల్లప్పుడును మిక్కిలి శుభ్రముగా నుండులాగున చేసికొనుచున్న మంచిఆరోగ్యము కలిగియుండును. ఈవిషయము సర్వసామాన్యముగా అందరును గమనించవలసినదే. ముఖ్యముగా గర్భిణిస్త్రీలుకూడ ఇట్లు నడుచుకోవలసియుండుననియు అట్లుజరిగించినయెడల వారికి చాలలాభములును జరిగించనియెడల చాలనష్టములును ఉండుననియు తెలియచేయుటకై యిచ్చట ప్రత్యేకముగా వ్రాయబడినది.

భోజనవిషయము.

గర్భిణిస్త్రీలు గర్భోత్పత్తియైన కొన్నిమాసములవరకు మితముగా భోజనము చేయుచుండవలెను. ఎందువల్లనంటే అధికభోజనమును బలువైన ఆహారమును ఆసమయములో జ్వరమును కలిగించును. మరియు మత్తతచేయు పదార్థములు పుచ్చుకొనకూడదు. విశేషముగా కారము తినకూడదు. తినినయెడల తల్లికిని గర్భమందున్న బిడ్డకును జబ్బుచేయుటయేకాక ప్రసవముకూడ మిక్కిలి కఠినముగా నుండును. ఆవాలు, మెంతులు, మిరపకాయలు, మొదలయిన కారపు పదార్థములు ఎంతవర్జించిన తల్లికిని గర్భములోనున్న శిశువునకును అంతమంచిది. గర్భిణిస్త్రీ గర్భమయిన కొంతకాలమువరకు విశేషముగా ఆహారము పుచ్చుకొనవలెననియు తనకు మాత్రమెగాక శిశువునకుకూడ కావలసియుండునుగనుక యథేచ్ఛగా భోజనము చేయవలెననియు కొందరందురుగాని అది యుక్తియుక్తముగాను శాస్త్రీయముగాను లేదు. ఎందువల్లననగా, గర్భమైనపిమ్మట బహిష్ఠయగుట నిలచిపోవును. కాబట్టి తద్వారా బలక్షీణతయేమియు తటస్థించదు. ఇంతేకాకుండ గర్భమయిన తరువాత కొంతకాలమువరకుమందముగాను జ్వరమువచ్చినట్లునుండును. జఠరశక్తి తగ్గియుండును. ఈకారణములచేత మామూలు ఆహారముకంటె అధికముగా పుచ్చుకొనుట అనావశ్యకమును అనారోగ్యకరమునుకూడ నగును. ఇక శిశువునకు కొంత ఆహారము కావలసియుండుననుట కేవలము అసందర్భమైనమాట. ఎందువలననగా, మూడుమాసములవరకు గర్భములోని పిండము కోడిగ్రుడ్డుకంటె పెద్దదిగానుండదు.

 [సశేషము.] డా. డి-రామారావు.

శ్రీ

సూ ర్య శ త క ము.

ప్ర భా వ ర్ణ న ము.

స్రగ్ధరావృత్తమ్॥ జంభారాతీభకుంభోద్భవమివ దధతస్సాంద్రసింధూరరేణుం।
రక్తాస్సిక్తా ఇవౌఘైరుదయగిరితటీధాతుధారాద్రవస్య।
ఆయాంత్యాతుల్యకాలం కమలవనరుచేవారుణావోవిభూత్యై।
భూయాసుర్భాసయంతో భువనమభినవా భానవోభానవీయాః॥౧॥

క॥ శ్రీవేదవ్యాసేశ్వర।
సేవక సేవధి, మయూరసిద్ధశతక సం।
భావిత వర్ణనఁ దెనుఁగుం।
గావించెద నవధరింపు కరుణదలిర్పన్॥

చ॥ తొలుదెస హస్తికుంభముల తోరపుఁ జెందిరపుం బ్రజంబునన్।
బలె నుదయాద్రి సానువులభాసిలు జేగురుఁ జిట్టిపెల్లువన్।
బలె నపుడొప్పునంబుజవిభన్ బలె వెల్గునిడాలు మీకు చే।
వెలుఁగు వెలుంగు మీకు శుభవృద్ధి నిరామయసిద్ధిఁ జేయుతన్॥౧॥

స్ర॥ భక్తిప్రహ్వాయదాతుం ముకుళపుటకుటీకోటరక్రోడలీనాం।
లక్ష్మీమాక్రష్టుకామా ఇవ కమలవనోద్ఘాటనం కుర్వతేయే।
కాలాకారాంధకారానన పతితజగత్సాధ్వసధ్వంసకల్యాః।
కల్యాణంవః క్రియాసుః కిసలయరుచయస్తే కరాభాస్కరస్య॥౨॥

చ॥ అరసి, వినమ్రులౌ జనులకందఁ జేయ ముకుళాంతరాశ్రితన్।
సిరిఁ గడుఁ బల్మిఁ దేఁ, దలఁపు చేబలెఁ జేసెడు నబ్జభేదమే।
కరములు, పల్లవాకృతులు కాలతమోముఖపాతిలోక భీ।
హరణచణమ్ములార్కములవన్ని శుభమ్ములు మీకొసంగెడున్॥౨॥

సేవధి=నిధి. సంభావిత=మన్నింపఁబడిన.

సానువుల=చరియల. నిరామయసిద్ధి=ఆరోగ్యలాభమును.

౨. (అందఁ జేయన్) ఈన్=ఇచ్చుటకు, ముకుళాంతరాశ్రితన్=(తామర) మొగ్గల నడుమనున్న) అబ్జభేదము=తామర (మొగ్గ)ల వికాసమనెడు భాండాగారము యొక్క విఘటనమును, కరములు=కిరణములను చేతులు, కాలతమో...చణమ్ములు=యమునివంటి నల్లనిచీకటినోటఁబడిన జనుల భీతిని పోఁగొట్టుటచేఁ ప్రసిద్ధములు, అర్కములు=సూర్యునివి.

స్ర॥ గర్భేష్వంభోరుహాణాం శిఖరిషు చ శితాగ్రేషు తుల్యం పతంతః।
ప్రారంభే వాసరస్య వ్యుపరతి సమయే చైకరూపాస్తథైవ।
నిష్పర్యాయం ప్రవృత్తాస్త్రిభువనభవనప్రాంగణే పాంతు యుష్మా
నూష్మాణం సంతతాధ్వశ్రమజమివ భృశం బిభ్రతో బ్రధ్నపాదాః॥౩॥

చ॥ సరసిజగర్భసీమల, నిశాతధరాగ్రముల, న్మెలంగెడు।
స్సరిగన్, విష్టపౌఘసదనప్రఘణాక్రమ సంప్రవృత్తము।
ల్నిరతపథిశ్రమంబునవో నిర్భరతాపము లెవ్వి, వేగ, వా।
సరవిరతిస్సరూపములు సాకెడు మిమ్ము నిబ్రధ్నపాదముల్॥౩॥

స్ర॥ ప్రభ్రశ్యత్యుత్తరీయత్విషి తమసి సముద్వీక్ష్య వీతావృతీన్ప్రా
గ్జంతూంస్తంతూన్యథా యానతను వితనుతే తిగ్మరోచిర్మరీచీన్।
తే సాంద్రీభూయ సద్యః క్రమవిశదదశాశాదశాలీవిశాలం
శశ్వత్సంపాదయంతోంబరమమలమలం మంగళం వో దిశంతు॥౪॥

చ॥ పయివలువట్టి చీకటులు వాయ బయల్పడు మందిఁ జూచి మ
న్దయ నినుఁడే మరీచులను దంతులు నా నెసకొల్పు, నప్పుడెం।
తయు నవి దట్టమై విమలతథ్యదిశాదశమంబరంబుఁ జే।
సి యిడు విశాల, మయ్యవి, విశిష్ట శుభంబులు మీకొసంగెడున్॥౪॥

స్ర॥ న్యక్కుర్వన్నోషధీశే ముషితరుచి శుచేవౌషధీః ప్రోషితాభా।
భాస్వద్గ్రావోద్గతేన ప్రథమమివ కృతాభ్యుద్గతిః పావకేన।
పక్షచ్ఛేదవ్రణాసృక్స్రుత ఇవ దృషదో దర్శయన్ప్రాతరద్రే।
రాతామ్రస్తీవ్రభానోరనభిమతనుదే స్తాద్గభస్త్యుద్గమో వః॥౫॥

మ॥ గతకాంతిన్బతిదీప్తిమాయఁ గడుశోకంబందినట్లోషధీ।
సతి, ధిక్కారమొనర్చి, మున్రవిశిలా సప్తార్చి రభ్యుద్గతా।
యుతముల్గాఁదగి, ప్రాగ్నగాశ్మములఁ బక్షోచ్ఛిత్త్యరుశ్శోణిత।
స్రుతముల్గాఁగనఁజేయు తామ్రరవిభృష్టుల్పాపముల్వాపెడున్॥౫॥

౩. ప్రఘణ=ముంగిలి, వేగన్=ఉదయమున, పాదములు, కిరణములను కాళ్ళు.

౪. మరీచులు=కిరణములు, విమల=స్వచ్ఛము, తథ్య=సత్యము, దిశాదశమం=దిక్కులను చెఱఁగులు కలదియు, అంబరంబు=ఆకాశమను వస్త్రమును.

౫. పతి=చంద్రుఁడు, సతిన్=పతివ్రతను, రవిశిలా...అయుతములు=సూర్యకాంతమణులఁబుట్టు నగ్నియొక్క ప్రత్యుత్థానముతో నంతటఁగూడినవి, అరుస్=గాయములు.

స్ర॥ శీర్ణఘ్రాణాంఘ్రిపాణీ న్వ్రణిభిరపఘనైర్ఘర్ఘరావ్యక్తఘోషా।
న్దీర్ఘాఘ్రాతానఘౌఘైః పునరపిఘటయత్యేక ఉల్లాఘయన్యః।
ఘర్మాంశోస్తస్యవోంతర్ద్విగుణఘనఘృణానిఘ్ననిర్విఘ్నవృత్తే।
ర్దత్తార్ఘాస్సిద్ధసంఘై ర్విదధతుఘృణయశ్శీఘ్రమంహోవిఘాతమ్॥౬॥

మ॥ ముకుగాళ్ళేతులు ముక్కులై వ్రణములనస్ఫుటధ్వానమై।
వికలత్వంబునఁగుందు పాపులమఱేనేల్పామయంబుల్దొలం।
చికడుంగూర్చు, మదిన్ప్రవృద్ధకరుణాశ్రీశాలిసిద్ధుల్సము।
త్సుకతం బూజలొనర్చు నారవిఘృణుల్దోషమ్ము మీదేర్చెడున్॥౬॥

స్ర॥ బిభ్రాణావామనత్వం ప్రథమమథతథైవాంశవః ప్రాంశవోవః।
క్రాంతాకాశాంతరాళా స్తదనుదశదిశః పూరయన్తస్తతోపి।
ధ్వాంతాదాచ్ఛిద్యదేవద్విష ఇవబలితో విశ్వమాశ్వశ్నువానాః।
కృచ్ఛ్రాణ్యుచ్ఛ్రాయహేలాపహసితహరయోహారిదశ్వాహరంతు॥౭॥

శా॥ ఆదిన్వామనతన్సృజించి, యటదీర్ఘాకారముంజెంది, పై।
రోదస్సీమలువ్రాకి, యంతదెసలన్వర్ధించుచుం, దిగ్మరు।
చ్ఛాదంబుల్హరిగేరునైయ్యవితమో బల్యాత్తవిశ్వంబులై,।
ఖేదంబుల్దగునాహరిద్ధయనియుక్తేలన్మయూఖాళిచేన్॥౭॥

స్ర॥ ఉద్గాఢేనారుణిమ్నావిదధతి బహుళంయేరుణస్యారుణత్వం।
మూర్ధోద్ధూతౌఖలీనక్షత రుధిరరుచో యేరథాశ్వాననేషు।
శైలానాంశేఖరత్వం శ్రితశిఖరశిఖా స్తన్వతేయేదిశంతు।
ప్రేంఖంతఃఖేఖరాంశోః ఖచితదినముఖా స్తేమయూఖాస్సుఖంవః॥౮।

చ॥ అరుణునినామమత్యరుణిమాప్తి, యథార్థతరంబుఁజేయునో।
లి,రథహయాననోద్ధుత ఖలీనపరిక్షతరక్తరోచి, భూ।
ధర శిఖరాళి, శేఖరతఁదాల్చెడునెద్ది, దినాదిదీప్తిమ।
త్కరనికరంబు మీకది సుఖంబులవారిగఁ గ్రుమ్మరించెడున్॥౮॥

---

౬. తొలంచి=తొలఁగించి,

౭. రోదస్సీమలు=భూమ్యాకాశప్రదేశంబులు, హరిన్=వామనుని, తమోబల్యాత్తవిశ్వంబులు=చీకటియను బలిచక్రవర్తివలన స్వీకరింపఁబడిన ప్రపంచములవి॥

౮. ఖలీన=కళ్లెము,

స్ర॥ దత్తానందాః ప్రజానాం సముచితసమయాకృష్టసృష్టైః పయోభిః।
పూర్వాహ్ణేవిప్రకీర్ణాదిశిదిశివిరమత్యహ్నిసంహారభాజః।
దీప్తాంశోర్ద్దీర్ఘదుఃఖప్రభవభవభయోదన్వదుత్తారనావో।
గావోవః పావనానాంపరమపరిమితాం ప్రీతిముత్పాదయంతు॥౯॥

మ॥ సమయాకృష్టవిసృష్టపుష్కలపయస్సంప్రీణితాత్మ ప్రజ।
మ్మమితాఘప్రభవద్భవాబ్ధికలము న్ప్రాంచత్పవిశ్రాధిరా।
జము ప్రాహ్ణప్రతిదిక్ప్రకీర్ణముపునస్సాయం నివృత్తమ్ము గో।
సమజమ్మర్కజమిచ్చుమీకమిత హర్ష శ్రీప్రకర్షమ్ములన్॥౯॥

స్ర॥ బంధధ్వంసైకహేతుం శిరసినతిరసాబద్ధసంధ్యాంజలీనాం।
లోకానాంయేప్రబోధం విదధతివిపులాంభోజ ఖండాశయేవ।
తేయుష్మాకంస్వచిత్తప్రథితపృథుతర ప్రార్థనాకల్పవృక్షాః।
కల్పంతాం నిర్వికల్పం దినకరకిరణాః కేతవఃకల్మషస్య॥౧౦॥

మ॥ తలలందంజలి పట్టిసంజ, నతితాత్పర్యంబునం బట్టులో।
కులకు న్బంధహరప్రబోధమిడు, వ్యాకోచాబ్జషండాశచే।
బలె నంహోగణధూమకేతువులెవా భాస్వత్కరంబుల్ప్వహ్నా।
త్కలనానల్పమనీషిత ప్రతతికి న్కల్పాగముల్మీకగున్॥ ౧౦॥

స్ర॥ ధారా రాయోధనాయా పదిసపదికరాలంబ భూతాఃప్రపాతే।
తత్వాలోకైకదీపా స్త్రిదివపతిపురప్రస్థితౌ వీథ్యఏవ।
నిర్వాణోద్యోగియోగిప్రగమ నిజతనుద్వారి వేత్రాయమాణా।
స్త్రాయంతాం తీవ్రభానోర్ద్దివసముఖ సుఖారశ్మయః కశ్మలాద్వః॥ ౧౧॥

మ॥ ధనతృష్ణాపద స్వర్ణధారలు ప్రపాతద్రాక్కరాలంబము।
ల్గనఁదత్త్వంబుప్రదీపముల్సురపలోకప్రస్థితిస్వీథులు।
న్దనువద్ద్వారముఁజొస్వవేత్రములు విద్వద్వ్రతముం బ్రాతర।
త్యనుకూలాహిమరశ్మిరశ్ములు భవద్వ్యాధి వ్యథల్వ్రాల్చెడున్॥ ౧౧॥

స్ర॥ ప్రాచిప్రాగాచరంత్యో నతిచిరమచలే చారుచూడామణిత్వం।
ముంచంత్యోరోచనాంబు ప్రచురమివదిశా ముచ్చకైశ్చర్చనాయ।
చాటూత్కైశ్చక్రనామ్నాంచతురమవిచలైర్లోచనై రర్చ్యమానా।
శ్చేష్టంతాం చింతితానాముచితమచరమాశ్చండరోచీరుచోవః॥ ౧౨॥

౯. పయః=పాలు, నీళ్ళును, ప్రజా=లేగలు, జనులును, గోసమజమ్ము=కిరణసమూహమను నావులమంద॥ కలము=ఓడ. ౧౦. కలన=గొప్పతనముంబట్టి. ౧౧. ప్రపాత=నరకమునఁబడుట. తనువు=సూర్యమండలము.

శ్రీ

GOD BLESS THE EMPRESS OF INDIA.

శా॥ శ్రీరంజిల్లెడు దివ్యచిత్రఘన సంశోభేంద్రజాలంబు లో।
కారాధ్యుండు నశేషభూతయుతుఁ డత్యంతప్రభావుండు స।
ద్వీరశ్రేష్ఠుఁడునైన యీశ్వరుఁడు క్వీన్ విక్టోరియాఖ్యాలయన్।
గారుణ్యంబునఁ జక్రవర్తినిగ సింగారించె బంగారుగాన్॥౧॥

సీ॥ భువనంశమునఁ బుట్టి జనములఁ బాలించు చునుఁ బెనురాణులై తనరు నెవరు।
లండన్ కునందరై యిండియా నేలుచు దండిప్రాభవంతులై యుండు నెవరు।
ఎల్లరయుల్లముల్ చల్లనఁ జెల్లించె దుల్లాసుచే నల్లసిల్లు నెవరు।
రాజపూజిత మహారాజసేవిత రాజజీవితంబగుచు రాజిల్లు నెవరు॥౨॥
అట్టిఘనురాలు విక్టోరియానుభువిని।
నింగ్లిష యిండియాయందు నెల్లజనులుఁ।
బాగడునట్లుగఁ జేసెనా భగవదిచ్ఛ।
జయజయా దిగ్విజయ సర్వజయయటంచు।
దేవుఁడాశీర్వదించు నెంతేనుతించు॥౩॥

క॥ కరిపురమునఁ గరమరుదగు।
సరిదారలెల్లరులుఁ గొనరు సభ శుభకరమున్।
భరమున్ ధరణికెనియశ।
స్ఫురమున్ నరసకరములకుఁ గమలాకరమున్॥౪॥

తే॥గీ॥ అట్టిపేరోలగమునందు నవశరమున।
నఖిలభూతలనేతవిఖ్యాతపూత।
నవనిధులమాత రాజజనములయాత।
సరసఫలపుష్పభరితయు సకలరాజ్య।
భూషితయు సర్వసదాశ్రిత్యతోషితయును।
వివిధవిద్యాప్రపూరిత విమలచరిత।
గరితమునిశరహితయు నాగరికహిత।
మిగతభూములకౌఅతకు మెలఁగుపూత।

సన్నుతాఖిల సంపత్సౌఖ్యజాత।
మైనహిందూధరేందిరకలరుచక్ర।
వర్తినిగఁ గీర్తివర్తిలె వసుధఁబూర్తి।
గాను రిపులెల్ల నార్తులై కనుచునుండ।
మిత్రులెల్లనుగూడి తఁ మెచ్చుచుండ।
భూజ్యహావ్యా సెబాస్వరిగూర్డునల్లె।
దాచిబహుమంచివయిహోళ్ళి దాయితటంచుఁ।
జెయ్యిఁ జెయ్యని నప్పళించెడి జనములఁ।
గూడియాడఁగఁ జూడఁగఁ గోరుమనము॥౫॥

క॥ స్వస్తి శ్రీవిజయంబని।
హస్తిపురమునందుఁ జేరునఁ దయిని దిరమే।
సుస్థిరముగ నుత ధాస్తని।
హస్తములనుఁ దట్టువారినచటగనవలెణ॥౬॥

తే॥గీ॥ పట్టణములకుఁ బాపటబొట్టు చెన్న।
పట్టణంబట్టి దానికిఁ బట్టుకొమ్మ।
రాజ్యలక్ష్మికిఁ గమ్మ భూరమణిసొమ్ము।
యమ్మగోదావరీమండలమ్మనంగ॥౭॥

తే॥గీ॥ ఇందుఁ జెంపొందు రాజమహేంద్రపురము।
కాపురము రసికుల కలకాపురమునుఁ।
బోలునిచ్చటగూడు జనాలియోల।
గమ్ము నాదిగవర్ణింతు సమ్మతముగ॥౮॥

నాటాదిరాగములతోటి యింగ్లీషుబ్యాండు వాయిద్యమునుం జేర్చి చదువచ్చును.

నారికేళ చూతపున్నాగకదళిపత్రముల్।
మల్లెమొల్ల జాజిచేమంతిబంతి చిత్రముల్।
వివిధసురభి కుసుమములును వేనవేలుదీపముల్।
కెలుకుమించుమించుగల్గు చిక్కరాజరూపముల్॥
దంబుగల్గు ఫిరంగీలు ధాంధమనలటంచునుణ।
సంచుగాంచు సెంచబాణసంచుభుస్సటంచునుణఁ।
ఝింఝింమటంచుఁ దంబురల్ మరిణభరంబుగాణ।

మేలియుజయధ్వనులఁజూడముచ్చటౌతిరంబుగాఁగ।
శౌను తీరుఁ గోరు దర్బారుబారు దొరలుగాఁగ।
అదరుబారు లేకఁ జేరినట్టి సదరుకుదురుగాఁగ।
చూడఁజూడ వేడుకయ్యెఁ జోడుఁగూడు నేమొకో॥
ఢిల్లిసభాలక్ష్మి ముద్దుచెల్లెలిదియు కాదొకో।
యంచుభ్రమనుఁబుట్టించు నించు కేనిఁ జల్లగాఁగ।
మంచిదారయై నీసభయమించి శోభిల్లగాఁగ॥

వ॥ మఱియు నమ్మహాజనసంకల్ప నిమ్నాలంకాలంకార సంకేత సంకీర్ణసంకీర్తనా సంకాశ సుప్రకాశంబునగు కరిపురవరంబునఁ గరంబు భద్ర కరంబునఁ జరుగు పాలకడలిఁ దలమిగులు నమ్మహాసభకు శుభాంకంబంగు నీరాజవ మేంద్రవరపురంబునం గలియు పేరోలగంబున మున్నీట వోలలాడు హిందూదేశ చక్రవర్తినీపట్టాభి షేకాభిరామ నామంబును వినినఁ గనిన నభిమాన మానవులు సుమాళంబునం దేలుచు- సొక్కుచు- సెన్నుచు- నుతించుచుఁ గలకాలం బీమేలుపలుకులిలాలలనకుఁ గలకలంబై జయశీలంబున కాలవాలంబై రేలునుండకుండుననువారలయాశీర్వాదమంగళ వచనంబులఁ గనిన మేనం బులకలుంగలిగి బలుపుఁబోలుపుమిగిలి వలపునందేలుటకు సందియంబు వలువదు. ఈమహాభాగ్యశాలి యేలుబడిఁ బాలుపడిన సమస్త వస్తు విస్తార సంభారభార మహోదార పారావారంబగు మనదేశంబపార సౌఖ్య సంసారంబై ధూమశకట ధూమయానపాత్ర తంత్రివార్తాదియంత్ర తంత్రమంత్రసూత్ర ప్రయోజనంబులఁ స్వతంత్రంబునం గనుచు నదీనదంబుల కనకట్టలుంగలిగి గుట్టలుమిట్టలెల్లఁ గాలువలై కాలువలెల్లఁ గాపులకుఁ గాపులై లాతివిలాతులకుఁ జను జనులకుఁ గోపులై కంటకారణ్యదుర్గంబులు సంకటరహిత విహితమార్గంబులై సకలవిద్య లెల్లరకు వేద్యంబులయి వెలయుచు మిక్కిలి నాగరికతనొక్కనం జేయుచుండుటాదిగగల మహోపకారంబులెల్లరకుఁ దెల్లఁబేకడా జీవనవరత్నంబులఁ గాంచి రత్నాకరుం దలమీరి సిరియు సంపదలచేఁ దలఁదూగి తామరతంపరవిధంబునం గుటుంబం బల్లిబిల్లిగ నల్లికొన మహోన్నత ఘనతనొందుచుండు మన చక్రవర్తినీగారికి వంశాభివృద్ధియును రాజ్యసమృద్ధియు నిష్టసిద్ధియు నొసంగి పరమేశ్వరుండు రక్షించుఁగాతా యని కాంక్షించుచుండెడి

చిలంచి - ఆదినారాయణప్ప.

మఱియును ఘనతఁజెందిన మనయెంప్రెసఫ్ యిండియాగారి ప్రథమపుత్రులును మనయువరాజగారునగు హిస్ రాయల్ హైనెస్ ది ప్రిన్సఫ్ వేల్సుగారీహిందూదేశ సందర్శనాధికార సంచారంబొనరించియు నించుకేని నేలోపముఁగలుగక స్వదేశప్రదేశ ప్రవేశంబు గలుగుటకును మాతృసందర్శనానందంబుచేఁ జెలంగుటకును మరువత్సరంబున మనక్వీన్ విక్టోరియాగారు హిందూదేశ చక్రవర్తినియనుయరుదగు బిరుదుంగాంచుటకును నాచేరచియింపఁబడిన ప్రిన్సఫ్ వేల్సు హిందూదేశ సందర్శనంబను మదీయసన్మంగళగ్రంథమాహాత్మ్యంబు కారణంబని తలంచెద. నాగ్రంథంబు నింక ముందు ముద్రింపించనిరీక్షించుచుండెడి.

చిలంబి-ఆదినారాయణప్ప.

4

ప్రకటన.

ఈ పుస్తకముల విక్రయమువలన వచ్చెడుసొమ్మంతయు గడచిన రెండుసంవత్సరములనుండియు రాజమహేంద్రవరమున జనుల యుపయోగమునిమిత్తము క్రొత్తగాకట్టఁబడిన పట్టణమందిరము (టౌనుహాలు) నిమిత్త మిచ్చివేయఁబడుచున్నది. ఆమందిరమును కట్టించుటకై యుంచు నింధముగా రెండు వేలరూపాయలు ఋణముకూడ అయినది. ఈఋణము తీరువఱకును ఈపుస్తకముల అమ్మకమువలన వచ్చెడియాదాయ మంతయు ఇచ్చివేయఁబడును. ఈపుస్తకముల పట్టికను దయచేసి మీరు మీ మిత్రులకును పరిచితులకును చూపుఁడు.

రాజమహేంద్రవరము }
అక్టోబరు నెల 1892. } కందుకూరి-వీరేశలింగము.

రాజమహేంద్రవరములోని శ్రీ వివేకవర్ధనీ కార్యస్థానమున వెలకుదొరకు పుస్తకములు, అంచెకూలితో.

	రు.అ.పై.
నీతిచంద్రిక, విగ్రహము. (హితోపదేశము ననుసరించి కఠినశైలిని వ్రాయఁబడిన వచనకావ్యము. ...	౧-౨-౦
నీతిచంద్రిక, సంధి. (విగ్రహముయొక్క తరువాతిభాగమయిన వచనకావ్యము.) ...	౦-౬-౬
రాజశేఖరచరిత్రము. (సులభశైలిని వ్రాయఁబడిన విచిత్రమయిన వచన ప్రబంధము. ...	౧-౨-౦
సత్యరాజాపూర్వదేశయాత్రలు, మొదటిభాగము. ...	౦-౬-౬
అభిజ్ఞానశాకుంతలము. (కాళిదాసుని నాటకమునకు తెలుఁగు.) ...	౦-౧౩-౦
రత్నావళి. (శ్రీహర్షదేవవిరచితమైన సంస్కృతనాటకమునకు తెలుఁగు.)	౦-౬-౬
మాళవికాగ్నిమిత్రము. (కాళిదాసప్రణీతమైన నాటకమునకు తెలుఁగు.)	౦-౬-౬
ప్రబోధచంద్రోదయము. (కృష్ణమిశ్రవిరచిత సంస్కృతనాటకమునకు తెనుఁగు.) ...	౦-౮-౭
రాగమంజరి. (ఇంగ్లీషున ననుసరించి తెలిఁగింపఁబడిన వింతయైన నాటకము.)	౦-౮-౬
సత్యహరిశ్చంద్రనాటకము. (పద్యగద్యాత్మకమయి నీతిబోధకమగునది.)	౦-౯-౦
ప్రహ్లాదనాటకము. (భక్తిప్రధానమయిన వచనరూపనాటకము.) ...	౦-౪-౬

రు ఆ. పై

చమత్కారరత్నావళి నాటకము. ౦- ౪-౬

బ్రాహ్మవివాహము. (అతిబాల్యవివాహమువలని నష్టములను దెలుపు నాటకము.)... ౦- ౩-౬

వ్యవహారధర్మబోధిని. (న్యాయసభలలోని యక్రమములను బోధించు నాటకము) ... ౦- ౩-౬

కౌతుకవర్ధని. (హాస్యప్రధానమయిన చిన్ననాటకము.) ... ౦- ౨-౦

హాస్యసంజీవని, రెండవభాగము. (వివేకవర్ధనిలోనుండి తీసి ప్రకటించిన హాస్యసంభాషణలు.)... ౦- ౪-౬

తిర్యగ్విద్వన్మహాసభ. (బొమ్మలతో నున్న హాస్యసంభాషణలు.) .. ౦- ౨-౬

వెనీసువర్తకచరిత్రము. (షేక్స్పియర్ నాటకమునుండి ద్విపదకావ్యముగా రచియించిన ప్రథమ ద్వితీయాంకములు.) ౦- ౪-౬

ఇంగ్లీషు ప్రహసనముల ననుసరించి వ్రాయఁబడిన వింతలయిన హాస్య నాటకములు.

౧ అపూర్వబ్రహ్మచర్యప్రహసనము... ... ... ౦- ౨-౬

౨ విచిత్రవివాహప్రహసనము. ౦- ౨-౬

౩ మహాబధిరప్రహసనము. ౦- ౨-౬

౪ పునర్మరణప్రహసనము. ౦- ౨-౬

౫ బలాత్కార గానవినోదప్రహసనము. ౦- ౨-౬

౬ కలహప్రియాప్రహసనము. ౦- ౨-౬

౭ మహామహోపాధ్యాయ ప్రహసనము. ౦- ౨-౬

౮ యోగనిద్రా ప్రహసనము. ౦- ౨-౬

౯ మహావంచకప్రహసనము. ౦- ౨-౬

౧౦ అసహాయశూరప్రహసనము. ౦- ౨-౬

అభాగ్యోపాఖ్యానము. (పద్యరూపమున నున్న హాస్యప్రబంధము)... ౦- ౨-౬

శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య నిర్వచన నైషధము. (అచ్చతెలుఁగు నలచరిత్ర పద్యకావ్యము.) ... ౦- ౪-౬

రసికజనమనోరంజనము. (అపరూపమయిన అచ్చతెలుఁగు శృంగార ప్రబంధము.) ... ౦- ౪-౬

కవిరాజమనోరంజనము. (పురూరవశ్చరిత్రము. వింతయయిన శృంగారప్రబంధము.) ... ౦- ౯-౦

మొల్లరామాయణము. ౦-౧౧-౦

భక్తికవిలాసము. ... ... ౦ -౪-౬

జాన్ గిల్పిన్ పాటగీతలు. ౦-౧-౬
నీతిదీపిక. (బాలురనిమిత్తము చేయఁబడిన నీతిపద్యములపుస్తకము.) ... ౦-౨-౬
స్త్రీనీతిదీపిక. (బాలికలనిమిత్తము చేయఁబడిన నీతిపద్యముల పుస్తకము.) ౦-౨-౬
చంద్రమతీచరిత్ర. (స్త్రీలకు మిక్కిలి యుపయుక్తమైననీతిబోధకపుస్తకము.) ౦-౪-౭
సత్యవతీచరిత్రము. (స్త్రీలకు ఉపయుక్తమయిన కల్పితకథ.) ... ౦-౪-౬
సత్యసంజీవని. (స్త్రీలకుపయోగించెడి నీతిబోధకమయినకథ.) ... ౦-౪-౬
సంగ్రహవ్యాకరణము. (పరీక్షలకుపయోగించు సులభమైన తెలుఁగు వ్యాకరణము.) ... ౦-౫-౬

ఈక్రిందిపుస్తకములుపదియు షేక్స్పియరను మహాకవియొక్క నాటకకథల ననుసరించి వ్రాయఁబడిన మనోహరములగు కథలు.

౧ చమత్కారరత్నావళి. ౦-౨-౬
౨ కురంగేశ్వరవర్తకచరిత్రము. ౦-౨-౬
౩ కళావతీపరిణయము. ౦-౨-౬
౪ గయ్యాళిని సాధు చేయుట. ౦-౨-౦
౫ రఘుదేవరాజీయము. ౦-౩-౬
౬ చిత్రకేతుచరిత్రము. ౦-౨-౦
౭ సుమిత్రచరిత్ర. ౦-౨-౦
౮ దాసకేసరివిలాసము. ౦-౨-౦
౯ సతీమణీవిజయము. ౦-౨-౦
౧౦ వైదర్భీవిలాసము. ౦-౨-౬

శారీరశాస్త్రసంగ్రహము. (వైద్యులకును జనసామాన్యమునకును గూడ మిక్కిలి యుపయుక్తమగు పటములతోఁ బ్రకటింపఁబడిన శరీరతత్త్వమును తెలుపుగ్రంథము)... ... ౧-౧-౦
ఆంధ్రకవుల చరిత్రము, మొదటిభాగము, ... ౦-౧౧-౦
దేహారోగ్యధర్మబోధిని. స్త్రీలకును పాఠశాలలకును అత్యంతోపయుక్తమయిన శరీరారోగ్యధర్మములను బోధించుపుస్తకము. ... ౦-౪-౬
ఉపన్యాసమంజరి. (మతవిషయకములును నీతివిషయకములునైన చిన్న యుపన్యాసములుగలది.) ... ౦-౬-౬
అథర్వణకారికలు. (తెలుగువ్యాకరణమునుగూర్చిన సంస్కృతశ్లోకములు.) ౦-౨-౬
ఆంధ్రతర్కసంగ్రహము. (అన్నంభట్టకృతమయిన తర్కసంగ్రహము తెలుఁగు.)... ౦-౧-౬
కావ్యసంగ్రహము. ౦-౨-౦

చింతామణి. ఈ పేరుగల తెలుగుమాసపత్రిక ౧౮౯౦వ సంవత్సరపుది బయిండుచేసినది. .. ౧-౧౦-౦

ఈ క్రిందివి బ్రహ్మశ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగముగారిచే నప్పుడప్పుడు చేయఁబడుచువచ్చిన యుపన్యాసములు

౧ వేశ్యాకాంతల యుపన్యాసము.		...	...	౦-౨-౦
౨ అతిబాల్యవివాహము.	...	...	...	౦-౧-౬
౩ విగ్రహారాధనము.	...	...	...	౦-౨-౦
౪ ఏకమత్యము.	...	...	...	౦-౧-౬
౫ ఈశ్వరదత్తపుస్తకములు.		...	...	౦-౨-౦
౬ దానములు.	...	...	...	౦-౧-౬
౭ శ్రీపునర్వివాహచరిత్ర.	...	...	...	౦-౧-౬
౮ శ్రీపునర్వివాహవిషయకోపన్యాసము.		...	...	౦-౨-౬
౯ శ్రీపునర్వివాహవిషయక ప్రథమవిజ్ఞాపనము.			...	౦-౨-౬
౧౦ శ్రీపునర్వివాహవిషయక ద్వితీయవిజ్ఞాపనము.			...	౦-౨-౬
౧౧ శ్రీపునర్వివాహ శాస్త్రసంగ్రహము.		...	...	౦-౩-౬
౧౨ శ్రీపునర్వివాహవ్యాపారముయొక్క భూతవర్తమానస్థితులు.			...	౦-౧-౬
౧౩ సకాయకష్టకర్మలు.	...	...	...	౦-౧-౬
౧౪ దేశీయమహాసభయు దాని యుద్దేశములును.		...	...	౦-౪-౬
౧౫ జన్మాంతరము.	...	...	...	౦-౨-౬
౧౬ స్వయంకృషి.	...	...	...	౦-౨-౦
౧౭ ఈశ్వరోపాసనము.	...	...	...	౦-౨-౬
౧౮ శంకరాచార్యులు.	...	...	...	౦-౧-౬
౧౯ హిందూమతములు.	...	...	...	౦-౧-౬
౨౦ ప్రార్థన. ...	...	...	...	౦-౧-౬
౨౧ మానుషధర్మము. ...	...	...	...	౦-౨-౦

ఈ పయిపుస్తకములు కావలసినవారు, గోదావరిజిల్లా, రాజమహేంద్రవరము, వివేకవర్ధనీ ముద్రాక్షరశాల మేనేజరుగారికి వ్రాసి, తెప్పించుకోవచ్చును.